Vol. 2, No.8 Oct. 2005

Japan Watch Project

สกว TRF

โครงการสันติไมตรี ไทย-ญี่ปุ่น

NEWSLETTER JAPAN WATCH PROJECT

ISSN 1905-0526

Editorial...

หากสังเกตดูจะเห็นได้ว่ามีบางสิ่งบางอย่างได้เพิ่มเข้ามาในจดหมายข่าวฉบับที่ผ่านมา นั่นคือ เลขมาตรฐานหนังสือ อาจกล่าวได้ว่าตัวเลขนั้นคือความมุ่งมั่นของพวกเราชาวกองบรรณาธิการที่จะพัฒนาจดหมายข่าวนี้ให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น แต่นั่นก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งในการปรับปรุงเท่านั้น เพราะในปีหน้า เราจะมีการขัดเกลาจดหมายข่าวนี้ให้มีความคมเข้มและหลากหลายยิ่งขึ้น รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงในกองบรรณาธิการครั้งใหญ่อีกด้วย เพราะในขณะที่มีเพื่อนใหม่ได้เข้ามาร่วมงานกับเรา แต่เพื่อนร่วมงานอีกท่านหนึ่งของเราก็ได้รับโอกาสอันดีในการเข้ารับราชการที่กระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งผมต้องขอแสดงความยินดีมา ณ โอกาสนี้ด้วย อย่างไรก็ดี แม้ **"เวลาเคลื่อนคล้อย สรรพสิ่งแปรเปลี่ยน"** แต่สรรสาระเกี่ยวกับญี่ปุ่นจากจดหมายข่าวนี้จะยังคงอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย เพราะนี่คือพันธะสัญญาของเราที่มีต่อผู้อ่านทุกท่าน

สำหรับในจดหมายข่าวฉบับนี้ ก็ยังคงอัดแน่นไปด้วยเนื้อหาสาระเช่นเดิม ทั้งรายงานเกี่ยวกับภาคเกษตรญี่ปุ่นและบทความเกี่ยวกับความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาของญี่ปุ่น ซึ่งมีนัยยะที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาของประเทศไทย บทความเกี่ยวกับเหตุการณ์การทิ้งระเบิดปรมาณูที่เมืองนางาซากิ ซึ่งเราได้สรรหามาให้ทุกท่านได้อ่านเพื่อเป็นการรำลึกส่งท้ายปีอันเป็นวาระครบรอบ 60 ปี ของการสิ้นสุดลงของสงครามโลกครั้งที่ 2 รวมทั้งการกลับมาอีกครั้งของ "ตามรอยตะวัน สารพันเรื่องน่าอ่าน" ในเรื่องราวเกี่ยวกับพิธีชงชา ซึ่งเป็นประเพณีที่เพื่อนชาวญี่ปุ่นของผมได้ย้ำมาตลอดว่าเป็นสิ่งเขาต้องการให้คนไทยได้รู้จักมากที่สุด นอกจากนี้ ยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับเทศกาลงานประเพณี ธงและเพลงชาติญี่ปุ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความงดงามทางวัฒนธรรมของชนชาติลูกพระอาทิตย์แห่งนี้อีกมากมายที่รอให้ทุกท่านได้ยล

ในนามของกองบรรณาธิการ จดหมายข่าวโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น ผมต้องขอขอบพระคุณทุกท่านที่ได้ให้ความสนใจในเอกสารเผยแพร่ของโครงการฯ และกรุณาเสนอแนะข้อคิดดีๆแก่เราเสมอมา ซึ่งผมหวังว่าผลงานของพวกเราจะสร้างความพึงพอใจให้แก่ท่านได้ต่อไป

สุรเดช คล้องมงคล
บรรณาธิการ
จดหมายข่าว โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น
ตุลาคม 2548

สารบัญ

ส่วนที่ 1 รายงานการวิจัยโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น

- ภาคเกษตรญี่ปุ่น : แนวโน้มการเปลี่ยนไปสู่ภาคการผลิตที่แข่งขันได้และนัยยะต่อประเทศไทย 2

ส่วนที่ 2 บทความที่น่าสนใจ

- ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาของญี่ปุ่นต่อประเทศไทยในทศวรรษที่ 1990 10
- หนังสือที่คนไทยควรอ่าน!!! 17

ส่วนที่ 3 รอบรู้เรื่องญี่ปุ่น

- นานาคำถาม ตามรอยตะวัน 20
- ตามรอยตะวัน สารพันเรื่องน่าอ่าน 26
- J-Festival 33
- J-Culture 39

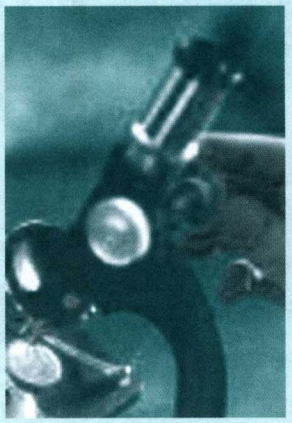

Research.....
Report.....

ภาคเกษตรญี่ปุ่น : แนวโน้มการเปลี่ยนไปสู่ภาคการผลิตที่แข่งขันได้ และนัยยะต่อประเทศไทย

*โดย เอกสิทธิ์ หนุนภักดี**

บทนำ

ภาคเกษตรญี่ปุ่นเป็นภาคการผลิตที่ไม่มีประสิทธิภาพในการแข่งขัน เนื่องจากปัจจัยต่างๆ เช่น ข้อจำกัดเรื่องที่ดินที่มีจำนวนน้อยและเป็นที่ดินผืนเล็กเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาแรงงานในภาคเกษตรที่ลดลงอย่างต่อเนื่องและขาดแคลนผู้สืบทอดกิจการเกษตร รวมทั้งนโยบายการอุดหนุนภาคเกษตรของรัฐที่ทำให้ภาคเกษตรขาดประสิทธิภาพในการแข่งขัน ซึ่งความไม่มีประสิทธิภาพในการแข่งขันทำให้ราคาสินค้าเกษตรในประเทศสูงเกินกว่าที่ควรจะเป็นและทำให้ภาคเกษตรเป็นอุปสรรคสำคัญในการดำเนินการเปิดเสรีทางการค้าของญี่ปุ่น รัฐบาลญี่ปุ่นต้องเผชิญกับแรงกดดัน ทั้งจากภายนอกประเทศ ที่พยายามกดดันให้ญี่ปุ่นเปิดเสรีทางการค้าอย่างรอบด้าน ซึ่งรวมถึงการเปิดเสรีทางการค้าสินค้าเกษตรด้วย และจากภายในประเทศที่พยายามให้รัฐปกป้องภาคเกษตรเอาไว้ ด้วยเหตุผลทางด้านความมั่นคงด้านอาหารและการทำหน้าที่หลากหลายของภาคเกษตร ทั้งในด้านวิถีชีวิตประเพณีวัฒนธรรมและรักษาสิ่งแวดล้อม

แม้ว่าภาคเกษตรจะเป็นภาคการผลิตที่มีอัตราส่วนจีดีพีเพียง 1.1 % ของเศรษฐกิจในประเทศ (หากรวมการประมงและอุตสาหกรรมอาหารด้วยจะเพิ่ม

* *ผู้ช่วยวิจัยประจำโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น*

เป็น 10.3 %)[1] และมีแรงงานในภาคนี้เพียง 4.1 % ของแรงงานทั้งหมดในประเทศเท่านั้น แต่ญี่ปุ่นไม่สามารถเลือกการเปิดเสรีทางการค้าและปล่อยให้ภาคเกษตรสูญหายไปได้ เนื่องจากญี่ปุ่นคำนึงถึงความมั่นคงด้านอาหารมาก เพราะถือว่าการพึ่งพาการนำเข้าอาหารและสินค้าเกษตรจากต่างประเทศไม่อาจประกันความมั่นคงด้านอาหารได้อย่างพอเพียง ดังนั้น การรักษาภาคเกษตรไว้เพื่อให้สามารถพึ่งพิงตนเองด้านอาหารจึงเป็นเรื่องสำคัญ แม้ว่าญี่ปุ่นจะเป็นประเทศพัฒนาแล้วและมีผลประโยชน์แห่งชาติทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่อยู่ที่ภาคบริการและภาคอุตสาหกรรมก็ตาม

จากแรงกดดันดังกล่าวข้างต้น ญี่ปุ่นจึงจำเป็นต้องปรับตัว โดยการดำเนินนโยบายทางการเกษตรหลายประการที่เป็นนโยบายใหม่และมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในภาคเกษตร เช่น การออก The New Basic Plan for Food, Agriculture and Rural Areas 2005 และมาตรการการจ่ายเงินอุดหนุนโดยตรง (direct payment) อย่างไรก็ตาม นโยบายของรัฐที่ประกาศใช้ อาจจะไม่สามารถตอบสนองผลประโยชน์และความต้องการของเกษตรกรในทุกพื้นที่ของประเทศได้ เนื่องจากในแต่ละภูมิภาคมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษเช่นเดียวกับลักษณะพิเศษประจำชาติของญี่ปุ่น คือ ท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่นมีอัตลักษณ์และมีความแตกต่างกันอยู่มาก ภาคเกษตรของญี่ปุ่นก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือ การทำการเกษตรของญี่ปุ่นไม่ได้มีรูปแบบเหมือนกันหมดทั้งประเทศ ในแต่ละภูมิภาคมีความแตกต่างกันในเรื่องลักษณะพื้นที่ ชนิดของพืชที่เพาะปลูก ประเภทของเกษตรกร ที่มาของรายได้ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับสหกรณ์และนักการเมือง ซึ่งความแตกต่างเหล่านี้ทำให้เกษตรกรในแต่ละพื้นที่ตอบสนองและปรับตัวต่อการเปิดเสรีทางการค้าแตกต่างกัน

บทความนี้จะเปรียบเทียบลักษณะที่แตกต่างกันของพื้นที่ทำการเกษตรของญี่ปุ่น ที่ถือว่าเป็นตัวแทนการทำการเกษตรที่แตกต่างกันในสองพื้นที่ คือ การทำการเกษตรในฮอกไกโดและการทำการเกษตรในนีงาตะ ซึ่งจากการเปรียบเทียบดังกล่าว จะทำให้เห็นภาพกว้างๆ ที่เป็นรูปธรรมว่านโยบายที่ญี่ปุ่นประกาศใหม่นี้ มิได้มีเป้าหมายแต่เพียงเพิ่มอัตราการพึ่งพิงตนเองด้านอาหารเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงความพยายามในการแก้ปัญหาในภาคเกษตร และความพยายามที่จะสร้างภาคเกษตรให้เป็นภาคการผลิตที่แท้จริงและสามารถแข่งขันได้ด้วย ประเทศไทยในฐานะประเทศผู้ส่งออกสินค้าเกษตรและคาดหวังที่จะเข้าสู่ตลาดสินค้าเกษตรของญี่ปุ่นให้ได้หลังจากบรรลุข้อตกลงเปิดเขตการค้าเสรีสองฝ่าย ควรจะพิจารณาถึงการปรับตัวของญี่ปุ่นเพื่อดำเนินมาตรการเชิงรุกและยั่งยืนเพื่อผลประโยชน์แห่งชาติสูงสุดต่อไป

ภาคเกษตรในฮอกไกโดและนีงาตะ : ความเหมือนและความแตกต่าง

ฮอกไกโดและนีงาตะเป็นเขตที่มีการทำเกษตรมากที่สุดของญี่ปุ่นเป็นอันดับที่หนึ่งและอันดับที่สองตามลำดับ โดยฮอกไกโดมีพื้นที่ทำเกษตร 8.84 % นีงาตะมีพื้นที่ทำเกษตร 6.11% ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของประเทศ ซึ่งรวมทั้งหมดประมาณ 48 จังหวัด โดยที่จังหวัดอื่นๆ มีพื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่ประมาณ 1-2% กว่า[2] เท่านั้นเอง

ลักษณะภูมิประเทศเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดลักษณะที่ดินทำเกษตร กล่าวคือ ฮอกไกโดเป็นภูมิภาคที่มีพื้นที่ราบกว้างใหญ่ พื้นที่ทำเกษตรในฮอกไกโดจึงมีขนาดใหญ่กว่าพื้นที่ทำเกษตรในจังหวัดอื่น โดยเฉพาะจังหวัดนีงาตะ ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาทำให้พื้นที่ทำเกษตรมีขนาดเล็ก (ขนาดพื้นที่โดยเฉลี่ยของทั้งสองจังหวัด) ผลผลิตทางการเกษตรของฮอกไกโดก็มีหลากหลายและผลิตได้เป็นจำนวนมาก ทั้งข้าว ข้าวสาลี มันฝรั่ง ผักเกือบทั้งหมดนี้ฮอกไกโดผลิตได้มากเป็นอันดับหนึ่งของประเทศ โดยมีปริมาณทิ้งห่างจากจังหวัดที่ผลิตได้เป็นอันดับสองอย่างเทียบกันไม่ได้ ส่วนนีงาตะมีผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญคือข้าว และผลิตได้มากเป็นอันดับหนึ่งของประเทศ ในขณะที่ความสามารถในการปลูกพืชชนิดอื่นมีไม่มากนัก[3] ข้อจำกัดทางด้านภูมิศาสตร์นี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้ปัจจัยอื่นๆ ในภาคเกษตรของแต่ละจังหวัดแตกต่างกันไปด้วย การที่ฮอกไกโดมีพื้นที่ขนาดใหญ่และสามารถเพาะปลูกพืชได้หลากหลาย ทำให้จำเป็นต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมากกว่าการทำเกษตรในจังหวัดอื่นๆ ส่งผลให้จำนวนแรงงานในภาคเกษตรของฮอกไกโดส่วนใหญ่เป็นแรงงานเต็มเวลา และครอบครัวเกษตรกรจะมีรายได้หลักมาจากการทำเกษตร ต่างกันกับแรงงานภาคเกษตรในจังหวัดนีงาตะ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานครึ่งเวลา และครอบครัวเกษตรจะมีรายได้จากแหล่งรายได้อื่นมากกว่ารายได้ที่มาจากการทำเกษตร เช่น การทำงานบริษัท เป็นต้น

จากข้อมูลพื้นฐานข้างต้น อาจจะสรุปได้ว่าครอบครัวเกษตรในฮอกไกโดเป็นตัวแทนครอบครัวเกษตรที่ทำการเกษตรอย่างจริงจัง และมีความจำเป็นต้องพึ่งพารายได้จากการเกษตรเป็นหลัก ทำให้ครอบครัวเกษตรในฮอกไกโดมีความอ่อนไหวต่อการเปิดเสรีทางการค้าสินค้าเกษตรมาก เกษตรกรในฮอกไกโดจึงมีความเห็นคัดค้านการเปิดเสรี ทางการค้าอย่างชัดเจน แม้จะเข้าใจดีว่าเป็นการยากที่จะหยุดยั้งกระบวนการดังกล่าวก็ตาม เกษตรกรส่วนมากเห็นว่าการเปิดเสรีสินค้าเกษตรจะส่งผลด้านลบแก่เกษตรกรและแก่ภาคเกษตรของประเทศโดยรวมด้วย เพราะการเปิดเสรีทางการค้าทำให้เกษตรกรขายผลผลิตได้น้อยลงและในราคาที่ถูกลงด้วย เนื่องจากมีสินค้านำเข้าเข้ามาเปรียบเทียบในตลาดทำให้ผู้บริโภคจำนวนหนึ่งหันไปบริโภคสินค้านำเข้ามากขึ้น อย่างไรก็ดี เพื่อตอบสนองต่ออนาคตอันใกล้ เกษตรกรจึงพยายามดิ้นรนหาทางอยู่รอดด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การรวมกลุ่มตั้งเป็นบริษัททำการเกษตร การขายตรงหรือการขยายพื้นที่เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตให้สามารถแข่งขันได้

ครอบครัวเกษตรในลักษณะนี้ มักจะมีความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกับสหกรณ์การเกษตร และไม่ใคร่พอใจในการทำงานของสหกรณ์การเกษตร เนื่องจากมีความเห็นว่าสหกรณ์ทำกำไรจากสมาชิก แต่มีส่วนช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นไม่มากนัก ส่วนความสัมพันธ์กับภาคการเมือง ในส่วนของนักการเมืองและพรรคการเมืองนั้น แต่เดิมเกษตรกรให้การสนับสนุนพรรค LDP มาโดยตลอด แต่มาในระยะหลัง เนื่องจาก LDP มีนโยบายสนับสนุนเรื่องการเปิดเสรีทางการค้าอย่างเต็มตัว ทำให้เกษตรกรได้รับผลกระทบมาก เกษตรกรบางส่วนจึงหันไปสนับสนุนพรรคการเมืองอื่น เช่น DPJ ซึ่งในขณะนี้ นโยบายของ DPJ ก็ได้รับความสนใจ

จากเกษตรกรเช่นเดียวกัน แต่ปัญหาของ DPJ ก็คือ ฐานการสนับสนุนหลักของพรรคเป็นคนเมืองมากกว่าเกษตรกร และพรรคเองก็ไม่ได้มีความสนใจเรื่องของภาคเกษตรมาก่อน เกษตรกรคิดว่าประเด็นสำคัญของเรื่องนี้อยู่ที่ว่าควรจะต้องสนับสนุนให้มีคนจากภาคเกษตรเข้าไปในภาคการเมืองมากขึ้น เพื่อที่จะได้เข้าใจและช่วยดูแลภาคเกษตร โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการเลือกบุคคลมากกว่าเลือกพรรค เป็นผลให้จำนวนผู้แทนราษฎรที่มาจากพรรค LDP กับ DPJ ไม่ต่างกันมากนัก และถ้านักการเมืองย้ายพรรคฐานเสียงก็จะย้ายตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม เกษตรกรมีความเห็นว่า เกษตรกรต้องพึ่งตนเองให้มากที่สุด การจะหวังไปพึ่งผู้อื่นนั้นเป็นไปได้ยาก

สำหรับแนวทางในการแก้ไขปัญหาภาคเกษตร เช่น นโยบายการจ่ายตรง เกษตรกรในฮอกไกโดมีความเห็นว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ดี เพราะการให้เงินอุดหนุนโดยตรงแก่เกษตรกร (Direct Payment) จะเป็นการช่วยเกษตรกรรายย่อยมากกว่าระบบการให้เงินอุดหนุนแบบเดิม ที่เงินส่วนใหญ่จะตกอยู่กับเกษตรกรรายใหญ่หรือองค์กรด้านการเกษตรอื่นๆ ที่มิใช่ตัวเกษตรกร

สิ่งที่เกษตรกรต้องการให้รัฐบาลช่วยเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการแข่งขันกับสินค้าเกษตรนำเข้าจากต่างประเทศ มี 2-3 ประการ คือ ประการแรก รัฐควรช่วยในเรื่องของความรู้และเทคโนโลยีการผลิตใหม่ๆ เพื่อให้การผลิตมีประสิทธิภาพมากขึ้น ประการที่สอง เนื่องจากจำนวนเกษตรกรลดน้อยลงมากในปัจจุบัน การจะเพิ่มจำนวนเกษตรกรจำเป็นที่ต้องขยายโอกาสหรือเปิดโอกาสให้คนนอก ภาคเกษตรเข้ามาในภาคเกษตรได้ และสิ่งที่จะช่วยให้คนนอกภาคเกษตรที่ต้องการเป็นเกษตรกรเข้ามาทำอาชีพเกษตรได้ง่ายขึ้นก็คือ การเปลี่ยนแปลงเรื่องกรรมสิทธิ์และการซื้อขายที่ดิน รวมทั้งเรื่องของราคาที่ดินด้วย โดยรัฐควรเข้ามาดูแลในประเด็นเหล่านี้ให้มากขึ้น[4] เป็นต้น ซึ่งข้อเรียกร้องนี้ได้รับการตอบสนองจากรัฐบาล เมื่อรัฐบาลประกาศนโยบายทางการเกษตรหลายประการที่เป็นนโยบายใหม่และมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในภาคเกษตร เช่น The New Basic Plan for Food, Agriculture and Rural Areas 2005 และมาตรการการจ่ายเงินอุดหนุนโดยตรง (direct payment) ซึ่งจะกล่าวถึงในลำดับต่อๆ ไป

ในทางกลับกัน เกษตรกรในนีงาตะ ซึ่งเป็นเขตที่มีพื้นที่ทำการเกษตรขนาดเล็ก ปลูกข้าวพันธุ์ดีราคาแพง และมีรายได้หลักมาจากการทำงานบริษัทเป็นส่วนใหญ่นั้น กลับไม่มีความพยายามที่จะหาทางรับมือกับการเปิดเสรีทางการค้าอย่างเป็นรูปธรรมมากนัก จากการสัมภาษณ์เกษตรกรในจังหวัดนี้ พบว่าแม้ว่าเกษตรกรจะไม่สนับสนุนการเปิดเสรีทางการค้า แต่เกษตรกรก็ไม่ได้คัดค้าน เกษตรกรหลายคนเข้าใจและยอมรับการเปิดเสรีทางการค้า เพียงแต่ต้องการนโยบายที่ชัดเจนของรัฐบาล ยิ่งไปกว่านั้น เกษตรกรบางคนต้องการทดลองที่จะปลูกพืชเพื่อแข่งขันกับพืชที่นำเข้าจากต่างประเทศด้วย เพราะมีความมั่นใจในคุณภาพสินค้าเกษตรของตนเอง ซึ่งเป็นเรื่องที่สามารถทำความเข้าใจความคิดของเกษตรกรในเขตนี้ได้ เนื่องจากรายได้ส่วนใหญ่มาจากการทำงานอื่น ดังนั้น แม้จะมีรายได้จากการทำเกษตรลดลง ก็อาจจะไม่ได้ส่งผลกระทบต่อ

การดำรงชีวิตมากนัก อีกทั้งเกษตรกรเกือบทั้งหมดก็มีความต้องการรักษาการทำเกษตรไว้ เพราะว่าการทำเกษตรมิใช่เพียงแต่เป็นอาชีพ แต่ยังเป็นวิถีชีวิตและเป็นการรักษาประเพณี วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมที่ดีเอาไว้อีกด้วย ซึ่งประเด็นนี้เป็นประเด็นที่ผู้ที่เกี่ยวข้องในภาคเกษตรของญี่ปุ่นทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกัน

เกษตรกรในนีงาตะเห็นความสำคัญและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับสหกรณ์การเกษตร เกษตรกรทั้งหมดมีความเห็นว่า การดำรงอยู่ของสหกรณ์มีประโยชน์และดีกว่าที่จะไม่มีสหกรณ์ เนื่องจากปริมาณผลผลิตของเกษตรกรแต่ละรายมีจำนวนไม่มากนัก หากต้องทำการตลาดและจำหน่ายเองจะเป็นเรื่องยากลำบาก การมีสหกรณ์เป็นตัวกลางในเรื่องดังกล่าว แม้ว่าจะต้องเสียค่าธรรมเนียมให้สหกรณ์บ้างก็ยังถือว่าได้ประโยชน์กว่าการจัดการเอง

สำหรับความสัมพันธ์กับนักการเมืองของเกษตรกรนั้น เกษตรกรต้องการให้รัฐบาลทำเพื่อประโยชน์ของประชาชน ซึ่งมีทั้งผู้ผลิต (เกษตรกร) และผู้บริโภค ที่มีจุดยืนและผลประโยชน์ต่างกัน หน้าที่ของรัฐบาลคือ การเลือกนโยบายที่เป็นประโยชน์กับทั้งสองฝ่ายให้มากที่สุด และเกษตรกรจะไม่ยึดติดกับพรรคการเมือง แต่จะเลือกตัวแทนจากนโยบายที่คิดว่าเป็นประโยชน์

เกษตรกรในนีงาตะไม่ได้เห็นด้วยกับนโยบายจ่ายตรงมากนัก เนื่องจากมีความพึงพอใจในระบบที่เป็นอยู่ในขณะนี้แล้ว ความเห็นต่อประเด็นเรื่องการจ่ายตรงก็คือ ในทางปฏิบัติจริงจะสามารถดำเนินการให้ประสบผลสำเร็จได้หรือไม่ เพราะการจ่ายตรงมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ในขณะเดียวกันก็มีความเห็นว่าการให้เงินโดยตรงเป็นรายบุคคลไม่น่าจะดีนัก เพราะจะทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำกันระหว่างผู้ที่อยู่ในสังคมเกษตรด้วยกัน สำหรับเกษตรกรแล้ว ระบบการสนับสนุนเกษตรกรที่ทำให้เกษตรกรเติบโตไปด้วยกันน่าจะเป็นระบบที่ดีกว่าการจ่ายตรง เพราะในสังคมเกษตรยังมีกิจกรรมที่ต้องร่วมมือกันอยู่มาก ดังนั้น ประเด็นสำคัญจึงไม่ใช่เรื่องเงิน การคำนึงถึงแต่เรื่องเงินเพียงอย่างเดียวอาจจะก่อให้เกิดปัญหาในสังคมได้ สิ่งที่ควรคำนึงถึงมากกว่าคือการมีชีวิตร่วมกันระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค

ความปลอดภัยทางอาหารและความมั่นคงด้านอาหาร เป็นประเด็นที่เกษตรกรของทั้งสองจังหวัดคิดตรงกัน กล่าวคือ มีความเป็นกังวลในเรื่องคุณภาพของสินค้าจากต่างประเทศ หากมีการนำเข้าอย่างเสรีจริง ก็ต้องให้ความรู้กับประชาชนในเรื่องนี้ ส่วนประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารนั้น ต่างมีความกังวลว่า หากต้องพึ่งพิงการนำเข้าจากต่างประเทศ แล้วเกิดเหตุการณ์ที่ไม่สามารถนำเข้าได้ขึ้นมา ญี่ปุ่นจะเป็นอย่างไร

กล่าวโดยสรุปคือ ภาคเกษตรในฮอกไกโดน่าจะเป็นตัวแทนของการทำเกษตรอาชีพ และมีศักยภาพที่จะพัฒนาขึ้นมาให้สามารถแข่งขันได้ในอนาคต แต่จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ส่วนภาคเกษตรในนีงาตะ จะเป็นตัวแทนของภาคเกษตรที่มีข้อจำกัดมากกว่า และเป็นภาคเกษตรที่จะทำหน้าที่ในเชิงความหลากหลายทางสังคมมากกว่าจะสามารถพัฒนาขึ้นไปเพื่อให้สามารถแข่งขันได้ และเป็นภาคเกษตรที่มีแนวโน้มจะสูญหายไปหากรัฐไม่ดำเนินการเพื่อรักษาเอาไว้ ประเด็นสำหรับเกษตรกรทั้งสองประเภทคือ รัฐบาลจะเลือกทิศทางใดในการจัดการกับภาคเกษตรที่เป็นอุปสรรคต่อญี่ปุ่นในการดำเนินการเปิดเสรีทางการค้า

แนวทางการปรับตัวของภาคเกษตรญี่ปุ่น

รัฐบาลญี่ปุ่นได้กำหนดมาตรการในการรับมือกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับภาคเกษตรญี่ปุ่นด้วย Basic Plan for Food, Agriculture and Rural Areas และมาตรการการจ่ายเงินอุดหนุนโดยตรง (direct payment) โดยมีมาตรการที่ตอบสนองต่อแรงกดดันทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ กล่าวคือ ญี่ปุ่นพยายามปฏิรูปภาคเกษตรให้มีความสามารถในการแข่งขันมากขึ้นเพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับการเปิดเสรีทางการค้า ในขณะเดียวกันก็มีมาตรการที่ปกป้องภาคเกษตรในส่วนที่ทำหน้าที่หลากหลายและรักษาสภาพแวดล้อม และมีมาตรการที่คุ้มครองผู้บริโภคภายในประเทศด้วย

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ด้านนโยบายของ MAFF แนวทางหนึ่งในการจ่ายตรงคือ จะจ่ายเงินอุดหนุนให้กับเกษตรกรที่มีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 4 เฮคตาร์ขึ้นไป ซึ่งเกษตรกรญี่ปุ่นมีพื้นที่ทำเกษตรเฉลี่ยเพียง 1.6 เฮคตาร์เท่านั้น นั่นหมายความว่ารัฐต้องการสนับสนุนเกษตรกรที่ทำอาชีพเกษตรอย่างจริงจัง ในขณะที่จะยอมปล่อยให้เกษตรกรรายย่อยบางส่วนสูญหายไป ยกเว้นแต่ผู้ที่ทำการเกษตรขนาดเล็กบางส่วนในพื้นที่ที่รัฐเห็นว่ามีประโยชน์อื่นๆ นอกเหนือจากด้านการผลิต เช่น ประเพณี วิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อม โดยใช้เกณฑ์ทางด้านสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนด การจ่ายเงินอุดหนุน เช่น การทำนาขั้นบันไดในเขตภูเขาจะได้รับเงินอุดหนุนเป็นพิเศษเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีมาตรการอื่นๆ เช่น การสนับสนุนให้ทำ farm work outsourcing ซึ่งหมายถึงสามารถว่าจ้างคนงานต่างชาติมาทำเกษตรได้ง่ายขึ้น รัฐคิดว่า นโยบายนี้จะช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตรและลดการละทิ้งที่ดินทำการเกษตรได้

ในส่วนของผู้บริโภคนั้น รัฐพยายามให้ความรู้เรื่องความปลอดภัยของอาหารและสร้างความมั่นใจในคุณภาพอาหารภายในประเทศ มีการออกกฎหมายบังคับให้ผู้ผลิตปิดฉลากสินค้าที่มีรายละเอียดตามที่กำหนดเพื่อประโยชน์ของผู้บริโภคในการเลือกซื้อสินค้าและมาตรการความปลอดภัยด้านอาหาร ระบบตรวจสอบ สืบค้นต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่เกษตรกรญี่ปุ่นเองก็มีความกังวลด้วย

สำหรับประเด็นเรื่องความมั่นคงด้านอาหารนั้น ญี่ปุ่นได้ตั้งเป้าหมายในการพึ่งพิงตนเองด้านอาหารเอาไว้ พร้อมกันกับมีความพยายามสร้างหลักประกันในการนำเข้า ด้วยการกระจายแหล่งนำเข้าสินค้าเกษตรไว้ในหลายประเทศมากกว่าการเลือกนำเข้าจากประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ

ประเด็นที่น่าสนใจสำหรับประเทศคู่ค้าสินค้าเกษตรของญี่ปุ่นก็คือ นอกจากความพยายามปฏิรูปภาคเกษตรภายในให้มีประสิทธิภาพสามารถแข่งขันกับสินค้าเกษตรจากต่างประเทศได้แล้ว ญี่ปุ่นยังประกาศเป้าหมายในการปฏิรูปภาคเกษตรเป้าหมายหนึ่งว่า จะสนับสนุนการส่งออกสินค้าเกษตรอีกด้วย โดยตั้งเป้าไว้ว่า จะเพิ่มปริมาณการส่งออกสินค้าเกษตรเป็นสองเท่าภายในระยะเวลา 5 ปี คือ เพิ่มการส่งออกสินค้าเกษตรจาก 2.96 แสนล้านเยนในปี 2004 ให้เป็น 6 แสนล้านเยนในปี 2005

นัยยะต่อประเทศไทย

จากภาพกว้างๆ ในเรื่องการปรับตัวในภาคเกษตรของญี่ปุ่น ทำให้เห็นประเด็นที่น่าสนใจสำหรับประเทศไทย 2-3 ประการ คือ ประการแรก

การเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตเพื่อแข่งขันกับตลาดโลก ประการที่สอง ประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหาร และการประกันการนำเข้าสินค้าด้านอาหารของญี่ปุ่น และประการที่สาม การใช้การเปิดเสรีทางการค้าเพื่อปรับโครงสร้างภาคการผลิตที่ไม่มีประสิทธิภาพ

ประการแรก ญี่ปุ่นมีจีดีพีในภาคเกษตรเพียง 1.1% เท่านั้น และไทยก็มิใช่ประเทศคู่ค้าสินค้าเกษตรที่สำคัญของญี่ปุ่น ประเทศคู่ค้าสินค้าเกษตรรายใหญ่ของญี่ปุ่นคือ สหรัฐ จีน และไต้หวัน แต่ความพยายามในการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตภาคเกษตรของญี่ปุ่นก็เป็นเรื่องที่น่าใส่ใจสำหรับประเทศไทยที่เป็นประเทศส่งออกสินค้าเกษตรเป็นหลัก อันที่จริงแล้ว แม้ภาคเกษตรญี่ปุ่นจะถูกกล่าวหาว่าเป็นภาคที่ไม่มีประสิทธิภาพในการแข่งขัน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าภาคเกษตรญี่ปุ่นไม่มีประสิทธิภาพในการผลิต จากตัวเลขของกรมวิชาการเกษตรของไทย พบว่า ปริมาณการผลิตข้าวเฉลี่ยต่อเฮคตาร์ ญี่ปุ่นสามารถผลิตได้มากกว่าไทยประมาณ 3 เท่า (2,619 kg/ha และ 6,659 kg/ha)[5] และในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ไทยมีประสิทธิภาพในการผลิตข้าวเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (จาก 2,174 kg/ha ในปี 1992 มาเป็น 2,619 kg/ha ในปี 2002) ในขณะที่ปัจจุบันนี้ ญี่ปุ่นประกาศจะเพิ่มกำลังการผลิตสินค้าเกษตรเป็นสองเท่าภายในระยะเวลา 5 ปี โดยเฉพาะในส่วนของผลไม้ที่มีเป้าหมายที่ผู้บริโภคในตลาดบน ซึ่งต้องการสินค้าคุณภาพดีโดยไม่ใส่ใจเรื่องราคามากนัก ดังนั้น ความคาดหวังของไทยที่จะส่งผลไม้ไปยังตลาดญี่ปุ่นก็อาจจะเป็นไปได้ยากมากขึ้น และในทางกลับกัน ญี่ปุ่นอาจเข้ามาแข่งขันในตลาดผลไม้เมืองหนาวของไทยด้วย

ประการที่สอง ในเรื่องความมั่นคงด้านอาหารและแนวคิดการประกันแหล่งนำเข้าอาหารของญี่ปุ่น ประเด็นนี้สืบเนื่องมาจากประเด็นแรกกล่าวคือ ความมั่นคงด้านอาหาร มิได้หมายถึงความสามารถในการผลิตอาหารสำหรับบริโภคภายในประเทศในปัจจุบันเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความสามารถในการผลิตอาหารในอนาคตด้วย ในขณะที่ประชากรโลกและปริมาณความต้องการอาหารเพิ่มมากขึ้นทุกวัน แต่ประเทศกำลังพัฒนาผู้ผลิตสินค้าเกษตรมีแนวโน้มจะพยายามพัฒนาประเทศเป็นประเทศอุตสาหกรรมมากขึ้น ซึ่งหมายความว่าการผลิตสินค้าเกษตรและอาหารมีแนวโน้มที่จะผลิตได้น้อยลง คำถามสำคัญ คือ ไทยจะวางตำแหน่งของประเทศไว้ในฐานะใดจึงจะเหมาะสมและได้ประโยชน์สูงสุด เช่นเดียวกันกับมาตรการที่จะนำมาใช้เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดจากแนวคิดเรื่องการประกันแหล่งนำเข้าสินค้าเกษตรของญี่ปุ่น เนื่องจากญี่ปุ่นจะไม่ให้ความสำคัญกับแหล่งนำเข้าแหล่งใดแหล่งหนึ่งเพียงแหล่งเดียว แต่จะใช้วิธีกระจายแหล่งนำเข้าให้มีความหลากหลาย จากที่เคยนำเข้าเป็นจำนวนมากจาก สหรัฐ จีน หรือไต้หวัน ก็จะต้องเฉลี่ยมานำเข้าจากประเทศอื่นๆ ด้วย ดังนั้น โอกาสของไทยที่ไม่ใช่ประเทศคู่ค้าสินค้าเกษตรรายใหญ่ของญี่ปุ่นจะสามารถมีส่วนแบ่งการค้าขายสินค้าเกษตรกับญี่ปุ่นจึงมีมากขึ้น แต่ไทยจำเป็นต้องมีความสามารถในการผลิตสินค้าให้ได้มาตรฐานความปลอดภัยตามเกณฑ์ที่ญี่ปุ่นกำหนดไว้ด้วย

ประการที่สาม การใช้นโยบายการเปิดเสรีทางการค้าเป็นเครื่องมือเพื่อปรับโครงสร้าง

ขอแก้ไขข้อผิดพลาด

บรรณานุกรม ในหน้า 9 นี้ เป็นของบทความ เรื่อง

"ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาของญี่ปุ่นต่อประเทศไทยในทศวรรษที่ 1990"

ซึ่งตีพิมพ์ในหน้า 16

ภาคการผลิตที่ไม่มีประสิทธิภาพ แม้ญี่ปุ่นมิได้มีภาคเกษตรเป็นภาคการผลิตหลักของประเทศ แต่ก็เล็งเห็นถึงความสำคัญของภาคเกษตรในด้านอื่น เช่น ความมั่นคงด้านอาหาร การทำหน้าที่หลากหลายและการรักษาสิ่งแวดล้อม จึงได้ใช้กระแสเปิดเสรีทางการค้ามาเป็นเครื่องมือในการปรับโครงสร้างภาคเกษตร อันนำไปสู่การพัฒนาประสิทธิภาพในแข่งขันให้มากขึ้น เพื่อให้ภาคเกษตรสามารถอยู่ได้และสามารถเป็นประโยชน์ต่อประเทศในด้านดังกล่าว ไทยเองก็ควรจะมองประโยชน์ในด้านนี้ของการเปิดเสรีทางการค้าด้วย นอกเหนือไปจากความพยายามลดภาษีระหว่างกัน ซึ่งเป็นเพียงเปลือกนอกของการค้าเสรี และเป็นสิ่งที่ไม่ได้ให้ประโยชน์แก่ประเทศอย่างยั่งยืนในระยะยาว

●●● ●●● ●●●

Japan Watch Project

เชิงอรรถ

[1] *Policy Planning and Evaluation Division, MAFF. "The Overview of Japanese Agriculture and Agricultural Policies." Oct 4th , 2004.*

[2] *www.fao.org/WAICENT/FAOINFO/AGRICULT/AGP/AGPC/doc/riceinfo/Asia/JPNBODY.HTM#top*

[3] *ฮอกไกโดมีผลผลิตทางการเกษตรเป็นอันดับหนึ่ง คิดเป็นจำนวน 11.7% ของผลผลิตทางการเกษตรทั้งประเทศ ส่วนนีงาตะสามารถผลิตข้าวได้มากเป็นอันดับหนึ่งของประเทศคือ 9% โดยมีฮอกไกโดผลิตได้มากเป็นอันดับสองคือ 6.3% ในขณะที่ความสามารถในการผลิตพืชชนิดอื่นของฮอกไกโดสูงกว่าจังหวัดอื่นๆ มาก เช่น สามารถผลิตข้าวสาลีได้ถึง 49.5% ในขณะที่จังหวัดซากะที่ปลูกได้มากเป็นอันดับสองมีปริมาณการผลิตเพียง 7.9% (ที่มา : MAFF)*

[4] *ศิริพร วัชชวัลคุ. รายงานความก้าวหน้าโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น 2004.*

[5] *Agricultural Statistics of Thailand : Crop year*

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

ศิริพร วัชชวัลคุ (บก.) ญี่ปุ่น การเมืองและนโยบายต่างประเทศ รวมบทความทางวิชาการของ รศ. ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์, กรุงเทพ : คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2542.

ประเสริฐ จิตตวัฒนพงศ์. การเมืองและนโยบายต่างประเทศญี่ปุ่น, กรุงเทพ : สมาคมนักเรียนเก่าญี่ปุ่นในพระบรมราชูปถัมภ์, 2533.

สถาบันเอเชียจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. รายงานผลการวิจัยเรื่อง ความช่วยเหลือจากญี่ปุ่น การบริหารงานและผลกระทบต่อการพัฒนา. กรุงเทพ : สถาบันเอเชียจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2530.

วารสารภาษาอังกฤษ

Kawahara Yuzo, "An Integral Part of the World : Japan's Ties with the International Community", Japan Echo, VOL. 32, Special Issue, 2005.

Makoto Iokibe, "ODA as a Foreign Policy Tool" Japan Review of International Affaire, VOL. 17, No. 2 Summer, 2003.

Takemi Keizo, "A New Direction for Japaňs Aid Program", Japan Echo, VOL. 30, NO.3, June 2003.

Article.....

ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาของญี่ปุ่นต่อประเทศไทยในทศวรรษที่ 1990

*โดย สุวรรณี เนียมใย**

บทนำ

ประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์กันมาช้านานทั้งด้านการเมืองและด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศที่เข้ามาลงทุนและค้าขายกับประเทศไทยมากที่สุดประเทศหนึ่งในเอเชีย นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังเป็นประเทศที่ให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (ODA) ต่อประเทศไทยมากที่สุดประเทศหนึ่งอีกด้วย โดยญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือแก่ไทยมาตั้งแต่ ค.ศ. 1954 ซึ่งในระยะแรกอยู่ในรูปของค่าปฏิกรรมสงครามและเงินให้เปล่า ไทยได้รับปริมาณความช่วยเหลือคิดเป็นสัดส่วนถึง 70-80 % ของความช่วยเหลือที่ไทยได้รับจากคณะกรรมการความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (Development Assistance Committee - DAC[1]) ทั้งหมด[2] *(ดูตารางที่ 1)*

ในบทความนี้จะนำเสนอการวิเคราะห์ 2 ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับความช่วยเหลือที่ญี่ปุ่นให้กับประเทศไทย ประเด็นที่หนึ่ง คือ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการให้ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นต่อไทยในทศวรรษที่ 1990 ซึ่งแต่เดิมญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศไทยในรูปแบบของสิ่งปลูกสร้างเป็นหลัก (hardware aid) แต่มาในทศวรรษที่ 1990 ได้เปลี่ยนมาเป็นความช่วยเหลือเพื่อการสร้างศักยภาพของประเทศผู้รับมากขึ้น (software aid) คือ เน้นในเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และประเด็นที่สอง คือ ปัญหาการให้และรับความช่วยเหลือดังกล่าวซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับปัญหาที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในทศวรรษที่ 1980 ทั้งๆ ที่ญี่ปุ่นได้เปลี่ยนนโยบายและแนวทางของการให้ ODA แล้วก็ตาม

---

* *ผู้ช่วยวิจัย โครงการวิจัยเรื่อง "Comparative Studies of Nordic and Japanese ODA in Thailand : The Case Study of Environmental Preservation" ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก Nordic Institute of Asian Studies and Stockholm School of Economics และผู้ช่วยผู้ประสานงาน โครงการ Japan Watch ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก สกว.*

การเปลี่ยนแปลงนโยบาย ODA ของญี่ปุ่น กับแนวทางการพัฒนาประเทศของไทย

ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (Official Development Assistance) หรือ ODA หมายถึง ความช่วยเหลือที่ให้แก่ประเทศกำลังพัฒนาซึ่งจะได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรต่างๆ รวมไปถึงสถาบันพหุภาคี รัฐบาลของประเทศที่พัฒนาแล้ว และองค์กรภาคเอกชน ODA ตามความหมายของคณะกรรมการความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาขององค์การเพื่อการพัฒนาและความร่วมมือทางเศรษฐกิจ {Development Assistance Committee (DAC) of the Organization of Economic Cooperation and Development (OECD)} นั้นจะต้องมีส่วนประกอบดังนี้ 1) ความช่วยเหลือควรจะรับผิดชอบโดยรัฐบาลหรือหน่วยงานของรัฐบาล 2) เป้าประสงค์หลักคือ ส่งเสริมการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสวัสดิการในประเทศกำลังพัฒนา 3) สัดส่วนของความช่วยเหลือจะต้องมีส่วนประกอบของเงินให้เปล่าอย่างน้อย 25 %[3] ความช่วยเหลือโดยทั่วไปแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ความช่วยเหลือแบบให้เปล่า (grant assistance) ซึ่งเป็นความช่วยเหลือที่ไม่มีเงื่อนไขในการใช้คืน และมุ่งสร้างสวัสดิการสังคมของประชาชนในท้องถิ่นโดยการสร้างสถานีอนามัย โรงเรียน เป็นต้น ความร่วมมือทางวิชาการ (technical cooperation) หรือความช่วยเหลือทางด้านเทคนิค (technical assistance) เป็นความช่วยเหลือแบบให้เปล่าซึ่งอยู่ในรูปของการจัดฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ของประเทศผู้รับ การส่งผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นไปยังประเทศผู้รับ เป็นต้น และ เงินกู้ (yen loan) โดยญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือต่อประเทศไทยในรูปแบบของเงินกู้มากที่สุด รองลงมาเป็นเงินให้เปล่าและความร่วมมือด้านเทคนิค *(ดูตารางที่ 2)* ปริมาณเงินกู้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1985 จนถึงปีค.ศ. 1999 มีสัดส่วนที่มากกว่าเงินให้เปล่าและความร่วมมือทางวิชาการ นอกจากนั้น เงินกู้ยังมีปริมาณสูงขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่เงินให้เปล่าค่อยๆ มีจำนวนลดลง เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่มีรายได้ต่อหัวของประชาชนสูงกว่าเพดานที่ญี่ปุ่นกำหนด หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ประเทศไทยสามารถช่วยเหลือตนเองได้ในระดับหนึ่งแล้วนั่นเอง

ตารางที่ 1 Assistance to Thailand from DAC member countries

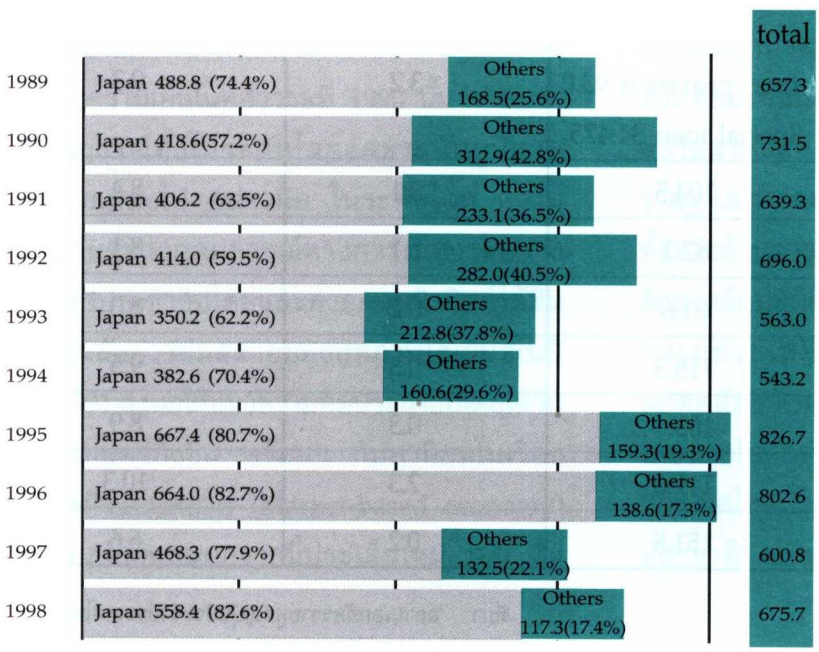

ที่มา : Embassy of Japan in Thailand (http://embjp-th.org/en/jtrela/jtrel3.htm)

ในช่วงทศวรรษที่ 1960 ประเด็นที่มีการถกเถียงกันมากเกี่ยวกับนโยบาย ODA ของญี่ปุ่นก็คือ ความช่วยเหลือนั้นมิได้คำนึงถึงประเทศผู้รับ และในทางกลับกันเป็นไปเพื่อเปิดตลาดสินค้าญี่ปุ่น และเสริมสร้างเศรษฐกิจของญี่ปุ่นให้เจริญรุ่งเรือง นอกจากนี้นโยบายดังกล่าวยังสร้างการพึ่งพิงทางเศรษฐกิจของประเทศผู้รับต่อญี่ปุ่นอย่างเป็นระบบอีกด้วย และแม้ญี่ปุ่นจะพยายามลดแรงกดดันจากคำวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวลงโดยการประกาศ "Fukuda Doctrine" ในปี ค.ศ. 1977 ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวกับเป้าหมายของนโยบายการให้ความช่วยเหลือเพื่อสนับสนุนการพัฒนาของประเทศผู้รับมากขึ้น แต่จนถึงทศวรรษที่ 1980 ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นก็ยังถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าคำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ของตนเองอยู่

ตารางที่ 2 Amounts of Japan's ODA to Thailand

(Value in billion of Yen)

	Yen loans (based on e/n)	Grant aid (based on e/n)	Technical cooperation (JICA outlays)
1985 fiscal year	73.1	12.5	6.0
1986 fiscal year	-	12.1	6.1
1987 fiscal year	81.8	11.7	8.1
1988 fiscal year	75.8	9.3	8.4
1989 fiscal year	81.2	8.9	8.0
1990 fiscal year	-	6.7	7.7
1991 fiscal year	847	6.0	7.6
1992 fiscal year	127.4 Normal provision 93.0 Special loan 34.475	3.2	9.3
1993 fiscal year	104.5	3.1	8.4
1994 fiscal year	82.3	0.1	8.1
1995 fiscal year	61.6	0.2	8.0
1996 fiscal year	118.3	0.3	9.5
1997 fiscal year	105.9	0.3	8.9
1998 fiscal year	147.6	2.3	10.3
1999 fiscal year	151.8	0.2	6.6

ที่มา : สถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย
http://embjp-th.org/indexen.htm

ต้นทศวรรษที่ 1990 ญี่ปุ่นภายใต้การนำของรัฐบาลนายมิยาซาวา ได้ประกาศ "ธรรมนูญความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาของญี่ปุ่น" (Japan's Official Development Assistance Charter) ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1992 โดยธรรมนูญนี้ได้ระบุหลักการ 4 ข้อของความช่วยเหลือ โดยมี 2 ประการที่ได้เน้นย้ำเป้าหมายเพื่อสันติภาพ (peaceful purpose) ก็คือ หลีกเลี่ยงการให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศที่มีเป้าหมายทางด้านการทหารและพัฒนาอาวุธที่มีอานุภาพทำลายล้างสูง อีก 2 ประการคือ สนับสนุนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (environmental conservation) และส่งเสริมประชาธิปไตย เศรษฐกิจแบบตลาด สิทธิมนุษยชน และเสรีภาพในประเทศผู้รับ[4]

จะเห็นได้ว่าหลักการที่ระบุไว้ใน ODA charter 1992 แสดงถึงการที่ญี่ปุ่นมีนโยบายการให้ ODA ที่แตกต่างไปจากเดิมที่มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจไปสู่มิติอื่นที่กว้างกว่า เช่น การส่งเสริมสันติภาพ รวมทั้งมีแนวทางการให้ที่แตกต่างไปจากเดิมที่เน้นสิ่งปลูกสร้างมาเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คำถามที่น่าสนใจก็คือ ปัจจัยใดที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายของการให้ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นดังกล่าว หากเราหันมาพิจารณาสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศในช่วงหลังสงครามเย็นในทศวรรษที่ 1990 นั้น จะพบว่าสถานการณ์ทั้งในระดับโลกและระดับภูมิภาคเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ในระดับโลก ความตึงเครียดทางอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างค่ายเสรีประชาธิปไตยและค่ายคอมมิวนิสต์ได้สิ้นสุดลงหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียตในปี ค.ศ. 1991 ส่งผลให้แนวความคิดประชาธิปไตยได้รับการเผยแพร่ยิ่งขึ้น พร้อมๆ กับค่านิยมในเรื่องเศรษฐกิจแบบตลาด (Market-based economy) สิทธิมนุษยชน นอกจากนี้ประเด็นใหม่ เช่น สิ่งแวดล้อมก็ได้รับการสนับสนุนเช่นกัน ในระดับภูมิภาค หลังการถอนทหารเวียดนามออกจากกัมพูชาในปลายปีค.ศ. 1989 และตามมาด้วยการทำข้อตกลงสันติภาพที่กรุงปารีสในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1991 การพัฒนาทางเศรษฐกิจกลายเป็นแนวคิดหลักของประเทศสังคมนิยมเดิมในภูมิภาคอินโดจีน อาทิ เวียดนาม ลาวและกัมพูชา ซึ่งญี่ปุ่นได้เข้ามาช่วยเหลือประเทศเหล่านี้ โดยให้ความช่วยเหลือในรูปเงินกู้เพื่อซื้อสินค้า (Commodity Loan) แก่เวียดนามจำนวน 45.5 พันล้านเยน และเงินกู้สำหรับโครงสร้างพื้นฐาน รวมทั้งยังร่วมมือกับอาเซียนภายใต้ความร่วมมือไตรภาคี (Tri-party Cooperation) เพื่อช่วยเหลือกัมพูชาและลาว เป็นต้น

ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นต่อประเทศไทยในทศวรรษที่ 1990 นั้นก็ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์แวดล้อมภายนอกทั้งในระดับโลกและระดับภูมิภาคดังกล่าวเช่นกัน ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นจากเดิมที่เป็น การสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ถนน ประปา ไฟฟ้า ฯลฯ ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 6 ในช่วงทศวรรษที่ 1950-1980 ได้เปลี่ยนมาเป็นการพิจารณาให้เงินช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สาธารณสุขและสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น หรืออีกนัยหนึ่ง ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศไทยโดยเน้นรากฐานมาจากความเข้มแข็งของทรัพยากรบุคคลทั้งทางด้านการมีการศึกษา สวัสดิการสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ดีด้วย ซึ่งเมื่อพิจารณาแนวคิดการให้ความช่วยเหลือของญี่ปุ่น จะพบว่ามีความสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาประเทศของไทยเช่นกัน กล่าวคือ ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (ค.ศ. 1992-1996) ซึ่งเป็น

แผนพัฒนาฯ ฉบับแรกที่บรรจุแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) โดยเน้นการพัฒนาเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม[5] และต่อมาในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (ค.ศ. 1997-2001) ประเทศไทยได้ปรับแนวคิดการพัฒนาจากเดิมที่เน้นเศรษฐกิจมาเป็นการเน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา นั่นคือ การเน้นพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ พัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมให้เอื้อต่อการพัฒนาคน และพัฒนาให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาด้านเศรษฐกิจสังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม[6] ซึ่งในขณะเดียวกันกับที่ประเทศไทยประกาศแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 นี้ ญี่ปุ่นก็ได้เริ่มปรับเปลี่ยนและจัดลำดับความสำคัญ (priority) ของการให้ความช่วยเหลือในประเด็นด้านต่างๆ เพิ่มเติม อาทิ ภาคสังคมโดยเฉพาะการศึกษาและ HIV/AID การรักษาสิ่งแวดล้อม การพัฒนาชนบท การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน เป็นต้น[7] ซึ่งแนวทางการให้ ODA ของญี่ปุ่นและการรับ ODA ของไทยนั้นสอดคล้องซึ่งกันและกัน ดังนั้น โครงการที่ได้รับความช่วยเหลือในช่วงดังกล่าวจึงเป็นโครงการทางด้านการศึกษาและด้านสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนใหญ่ เช่น โครงการขยายภาควิชาอุตสาหกรรมของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (Expansion of Thammasat University's Faculty of Industries) โครงการสร้างสถาบันวิจัยสุขภาพแห่งชาติ (Construction of National Public Health Research Institute) โครงการสร้างศูนย์วิจัยและฝึกอบรมด้านสิ่งแวดล้อม (Construction of Environmental Training and Research Center) โครงการปลูกป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย (The Reforestation and Extension Project in the Northeast of Thailand) เป็นต้น โครงการเหล่านี้เป็นโครงการที่ญี่ปุ่นให้เงินช่วยเหลือแบบให้เปล่า (grant) ในการจัดสร้างสิ่งก่อสร้าง อาคารที่จำเป็นสำหรับตัวโครงการ และความช่วยเหลือทางวิชาการ (technical assistance) โดยญี่ปุ่นจะส่งทีมผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขาเข้ามาฝึกอบรมให้กับเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทย ขณะเดียวกันก็มีทุนฝึกอบรมสำหรับเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยไปดูงานในประเทศญี่ปุ่นด้วย

ปัญหาการให้ ODA ของญี่ปุ่นในทศวรรษที่ 1990

ข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งจากความช่วยเหลือด้านเงินให้เปล่าและความช่วยเหลือทางวิชาการที่ผู้เขียนคิดว่าเป็น "ปัญหาร่วมสมัย" ก็คือ ปัญหาเดิมที่เคยเกิดขึ้นกับความช่วยเหลือในอดีตยังคงเป็นปัญหามาจนถึงปัจจุบันซึ่งปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นทั้งจากฝ่ายผู้ให้และฝ่ายผู้รับ โดยในบทความนี้จะเปรียบเทียบปัญหาที่เกิดขึ้นจากการให้และรับ ODA ของญี่ปุ่นในทศวรรษที่ 1980 และในทศวรรษที่ 1990 โดยอ้างจากรายงานผลการวิจัยเรื่อง "ความช่วยเหลือจากญี่ปุ่น การบริหารงานและผลกระทบต่อการพัฒนา ซึ่งเป็นรายงานการวิจัยในทศวรรษที่ 1980" และ "งานวิจัยเรื่อง Comparative Studies of Nordic and Japanese ODA in Thailand : The Case Study of Environmental Preservation"[8]

จากรายงานผลการวิจัยเรื่อง ความช่วยเหลือจากญี่ปุ่น การบริหารงานและผลกระทบต่อการพัฒนาในทศวรรษที่ 1980 ของสถาบันเอเชียแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย[9] ได้สรุปผลการประเมินผลของโครงการช่วยเหลือด้านเงินให้เปล่าและความร่วมมือวิชาการจากญี่ปุ่น 5 โครงการ ซึ่งเป็นโครงการความช่วยเหลือด้านเกษตร ได้แก่ โครงการศูนย์ฟื้นฟูสมรรถภาพแรงงาน โครงการ

ส่งเสริมสหกรณ์การเกษตรในประเทศไทย โครงการศูนย์กีฬาไทย-ญี่ปุ่นของกรุงเทพมหานคร โครงการพัฒนาข้าวโพดและโครงการศูนย์วิศวกรรมชลประทาน โครงการเหล่านี้ถูกประเมินโดยเจ้าหน้าที่ญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1981 และปี ค.ศ. 1984 ผลการประเมินได้แสดงถึงปัญหาต่างๆ ของการให้และรับ ODA ดังนี้ ปัญหาการให้ ODA ของฝ่ายญี่ปุ่น คือ อุปกรณ์และเครื่องมือที่เป็นความช่วยเหลือแบบให้เปล่าที่ญี่ปุ่นให้แก่ไทยเป็นชนิดที่ไม่มีอะไหล่ในตลาดภายในประเทศ เมื่อเครื่องมือชำรุดฝ่ายไทยก็ไม่สามารถซ่อมบำรุงเองได้ หรือบางครั้งเครื่องมือที่ได้ก็เป็นเครื่องมือที่ไม่ตรงตามความต้องการ (requirement) จากฝ่ายไทย ส่วนปัญหาการรับ ODA ของฝ่ายไทยก็คือ รัฐบาลไทยไม่มีความยืดหยุ่นในการจัดการงบประมาณเพื่อซื้ออุปกรณ์ที่ชำรุดเสียหาย ทำให้การดำเนินงานหยุดชะงักลง

ปัญหาทั้งการให้และการรับ ODA ในช่วงทศวรรษที่ 1980 ยังปรากฏในความช่วยเหลือที่ญี่ปุ่นให้แก่ไทยในช่วงทศวรรษที่ 1990 เช่นกัน ตัวอย่างเช่น ในโครงการปลูกป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย (The Reforestation and Extension Project in the Northeast of Thailand - REX) โครงการนี้เริ่มดำเนินโครงการมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1993-1997 (phase I) และ 1999-2004 (phase II) เป็นโครงการความช่วยเหลือในรูปของเงินให้เปล่าและความร่วมมือทางวิชาการ โดยญี่ปุ่นได้ช่วยสร้างอาคารสถานที่ เช่น อาคารอำนวยการ หอประชุม โรงเพาะชำกล้าไม้ขนาดใหญ่ 4 โรง ใน 4 จังหวัด ได้แก่ มหาสารคาม อุดรธานี ยโสธร และนครราชสีมา เป็นต้น นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังส่งเจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญทั้งระยะสั้นและระยะยาวเข้ามาให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยด้วย

จากงานวิจัยเรื่อง Comparative Studies of Nordic and Japanese ODA in Thailand : The Case Study of Environmental Preservation[10] ซึ่งได้ศึกษาเปรียบเทียบโครงการความช่วยเหลือของเดนมาร์กและญี่ปุ่น ได้สะท้อนถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในโครงการ REX กล่าวคือ ปัญหาของการให้ ได้แก่ ปัญหาเรื่องอุปกรณ์และเครื่องมือที่ญี่ปุ่นให้แก่ไทยเป็นอุปกรณ์ที่ช่างชาวไทยไม่สามารถซ่อมบำรุงได้ จำเป็นต้องส่งกลับไปซ่อมยังประเทศญี่ปุ่นจึงทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายอย่างมาก และผู้เชี่ยวชาญระยะสั้นที่ญี่ปุ่นส่งมาฝึกอบรมบางครั้งก็ไม่ได้ตรงตามความต้องการของฝ่ายไทย ส่วนปัญหาของการรับ ก็คือ ในขณะที่ดำเนินโครงการอยู่ ฝ่ายไทยก็มิได้ปฏิบัติตามหรือดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ อันเนื่องมาจากข้อจำกัดทางด้านงบประมาณและการปฏิรูประบบราชการ จึงทำให้กิจกรรมในโครงการ อาทิ การผลิตกล้าไม้ การแจกจ่ายพันธุ์ไม้ให้กับประชาชน หรือการจัดฝึกอบรมให้ความรู้กับประชาชนไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม แม้จะเกิดข้อขัดข้องหลายประการในความช่วยเหลือของญี่ปุ่นต่อไทย แต่โครงการ REX ก็ได้ชื่อว่าเป็นโครงการที่ประสบความสำเร็จโครงการหนึ่งของญี่ปุ่นที่ให้ต่อไทย

สรุป

ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายในการให้ ODA ของญี่ปุ่นต่อประเทศไทย คือ ปัจจัยในระดับโลก คือ การสิ้นสุดสงครามเย็นและการแพร่กระจายของแนวความคิดประชาธิปไตย เศรษฐกิจแบบตลาด (Market-based economy) สิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม ปัจจัยในระดับภูมิภาค คือ การให้ความสำคัญแก่การพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศต่างๆ ในภูมิภาค ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของนโยบาย ODA

ของญี่ปุ่นต่อประเทศไทยในทศวรรษที่ 1990 จากเดิมที่ญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือเพื่อสร้างสิ่งปลูกสร้างเป็นหลัก (hardware aid) มาเป็นความช่วยเหลือเพื่อการสร้างศักยภาพของประเทศไทย (software aid) มากขึ้น คือ เน้นในเรื่องด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษา สาธารณสุขและสวัสดิการสังคม อย่างไรก็ตามแม้ญี่ปุ่นจะมีเป้าหมายการให้ที่เปลี่ยนแปลงไป แต่รูปแบบการให้ก็ยังคงเดิม กล่าวคือ การให้ยังมุ่งไปที่การสร้างสิ่งปลูกสร้างนั่นเอง ดังนั้นสิ่งที่ต้องพิจารณาในความช่วยเหลือของญี่ปุ่นต่อไทยก็คือ ประเทศไทยได้รับประโยชน์มากน้อยแค่ไหนจากความช่วยเหลือดังกล่าว ซึ่งประเด็นคำถามเหล่านี้ยังรอการศึกษาค้นคว้าต่อไป

●●● ●●● ●●●

Japan Watch Project

เชิงอรรถ

1 DAC คือ กลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว และเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือกลุ่มหลัก ประกอบด้วย 22 ประเทศ คือ Australia, Austria, Belgium, Canada, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Japan, Luxembourg, Netherlands, New Zealand, Norway, Portugal, Spain, Sweden, Switzerland, United Kingdom, United States

2 Embassy of Japan in Thailand. Profile Japan's ODA to Thailand. http://www.jica.go.jp/thailand/english

3 ODA and ODA Loans at a Glance. ODA Loan Report 2002. Japan Bank for International Cooperation .

4 Ministry of Foreign Affair. Japan's Official Development Assistance Charter. Cabinet Decisions June 30, 1992, http://www.mofa.go.jp/policy/oda/summary/1999/ref1.html

5 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ {online}. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 พ.ศ. 2535-2539. http://www.nesdb.go.th/econSocial/devCom/bottombar_copy7.htm

6 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ {online}. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 พ.ศ.2540-2544 http://www.nesdb.go.th/econSocial/devCom/bottombar_copy8.htm

7 Embassy of Japan in Thailand. Economic Cooperation. http://embjp-th.org/en/jtrela/jtrel3.html

8 Comparative Studies of Nordic and Japanese ODA in Thailand : The Case Study of Environmental Preservation โดย ผศ.ดร. ศิริพร วัชชัลคุ และ ดร. เอื้อมพร ตสาริกา ซึ่งเป็นโครงการวิจัยภายใต้หัวข้อ "Forging Partnership ? : A Comparative study of Institutional Response to Nordic and Japanese Aid in Asia" (2005) โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก Nordic Institute of Asian Studies and Stockholm School of Economics

9 สถาบันเอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รายงานผลการวิจัยเรื่อง ความช่วยเหลือจากญี่ปุ่น การบริหารงานและผลกระทบต่อการพัฒนา. กรุงเทพ สถาบันเอเชียจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2530 หน้า 10.

10 Comparative Studies of Nordic and Japanese ODA in Thailand : The Case Study of Environmental Preservation โดย ผศ.ดร. ศิริพร วัชชัลคุ และ ดร. เอื้อมพร ตสาริกา ซึ่งเป็นโครงการวิจัยภายใต้หัวข้อ "Forging Partnership ? : A Comparative Study of Institutional Response to Nordic and Japanese Aid in Asia", (2005) โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก Nordic Institute of Asian Studies and Stockholm School of Economics

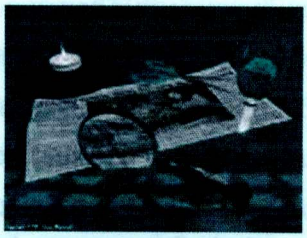

Article.....

หนังสือที่คนไทยควรอ่าน!!!

โดย สุรเดช คล้องมงคล *

"นางาซากิ เสียงครวญแห่งสันติ" ได้เล่าถึงเหตุการณ์ในช่วงเวลาที่มีการทิ้งระเบิดปรมาณูลงยังอำเภออูราคามิ เมืองนางาซากิ เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 1945 ซึ่งเป็นเรื่องราวส่วนหนึ่งใน *"สงครามโลกครั้งที่ 2"* มหาสงครามครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของมวลมนุษยชาติ

ดร.นากาอิ – ผู้เขียน เป็นชาวเมืองนางาซากิที่อยู่ในเหตุการณ์วันดังกล่าวได้เรียงร้อยถ้อยคำและถ่ายทอดเรื่องราวออกมาเป็นตัวอักษร จนเราสามารถจินตนาการภาพแห่งความพินาศย่อยยับอันเป็นผลจากการทิ้งระเบิดปรมาณูชนิดพลูโตเนียม รวมไปถึงความทุกข์ยากแสนสาหัสของประชาชนที่ประสบเคราะห์ภัยกับเหตุการณ์ในครั้งนั้น

ภาพต่างๆเหล่านี้เป็นภาพที่ฟังดูเหลือเชื่อดั่งนวนิยาย แต่มันเป็นโศกนาฏกรรมที่เคยเกิดขึ้นจริงและผู้เขียนก็หวังว่าเหตุการณ์ลักษณะเดียวกันจักไม่บังเกิดขึ้นอีก แม้ว่าเศษเสี้ยวของวิกฤตการณ์ในครั้งนั้นจะทำให้เห็นความเอื้ออาทรของเพื่อนมนุษย์จากการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในยามยากด้วยน้ำใจอันใสบริสุทธิ์โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ ทั้งๆที่ทุกคนต่างก็อยู่ในสภาพความเป็นแลความตายอยู่ใกล้กันเพียงคืบก็ตาม

นับจากช่วงเวลาที่ระเบิดปรมาณูถูกทิ้งลงจากเครื่องบินทิ้งระเบิดของกองทัพสัมพันธมิตรตราบจนกระทั่งช่วงเวลาก่อนเกิดปฏิกิริยาเคมีภายในอันก่อให้เกิดการระเบิดขึ้นเหนือระดับพื้นดินเล็กน้อย

---

*ผู้ช่วยวิจัยประจำโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น

ห้วงยามสั้นๆ นั้นมิได้ทำให้ผู้เขียนรู้สึกแปลกไปจากความคุ้นเคยว่า เทหวัตถุจากฟากฟ้ามิได้เป็นสิ่งใดอื่น นอกเสียจากใบปลิวที่มุ่งหวังเพื่อปฏิบัติการทางจิตวิทยาตามปกติ แต่ในวินาทีที่ระเบิดเริ่มเปล่งฤทธานุภาพ แสงเจิดจ้าและเสียงคำรามดุจพสุธากัมปนาท รวมไปถึงอิทธิฤทธิ์ของมันเริ่มทำให้ผู้เขียนเริ่มตระหนักว่า *"มันไม่ใช่แค่นั้นแล้ว!!!"*

ในพริบตาเดียว รังสีแกมมาได้พุ่งออกมาจากระเบิดทะลุผ่านทุกสิ่งทุกอย่างที่ขวางหน้า รวมทั้งทะลุเข้าสู่ร่างกายของทุกคนที่อยู่ในรัศมีแล้วก็ผ่านออกไป นอกจากนี้อำนาจทำลายล้างของมันยังส่งผลให้สรรพสิ่งรอบอาณาบริเวณราบพณาศูรเสียสิ้น

น่าเศร้าอย่างยิ่งที่คนเป็นจำนวนมากซึ่งอยู่ในอาณาบริเวณจุดศูนย์กลางของการระเบิดต้องเสียชีวิตในทันทีด้วยฤทธิ์ของแรงระเบิด บางคน ไม่หลงเหลือเลยแม้กระทั่งซาก บางคนแม้เหลือซากแต่ก็เป็นแค่ชิ้นเนื้อที่บ่งบอกไม่ได้ว่าเป็นใครกันแน่

ไกลห่างออกไปพบซากที่แทบจะไม่หลงเหลือความเป็นมนุษย์กองเกลื่อนอยู่มากมาย บางคนไหม้เกรียมดำเป็นตอตะโก บางคนทั่วทั้งร่างกายเต็มไปด้วยบาดแผล ซากเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นร่างที่ไร้วิญญาณ แต่บางส่วนก็เป็นร่างของผู้เคราะห์ร้ายที่ต้องทนทุกข์ทรมานนอนรอความตายด้วยความเจ็บปวด

ไกลห่างออกไปจากนั้น แม้ว่าละแวกนี้จะไม่ได้รับผลกระทบจากฤทธิ์ของแรงระเบิดปรมาณูโดยตรง แต่ความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินก็แทบไม่เบาบางแตกต่างจากการโดนฤทธานุภาพที่บริเวณจุดศูนย์กลางของการระเบิดแต่อย่างใด มิหนำซ้ำ อาจดูย่ำแย่กว่าด้วย เพราะสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากนี้ คือ สภาพที่เปรียบได้กับ *"นรก"* บนพื้นดินเท่านั้น

สภาพบ้านเรือนเสียหายพังราบเป็นหน้ากอง พระเพลิงเผาผลาญทุกหย่อมหญ้า คนที่รอดจากฤทธิ์ของแรงระเบิด บางคนถูกครอกตายเพราะไม่สามารถฝ่าเปลวไฟที่แผดเผาไปทั่ว บางคนแม้จะเอาตัวรอดจากฤทธิ์ของแรงระเบิดและสามารถฝ่ากองเพลิงเอาตัวรอดมาได้ แต่ก็ต้องเสียชีวิตในเวลาต่อมาด้วยฤทธิ์ของกัมมันตภาพรังสี และบางคนแม้จะโชคดีกว่าที่สามารถมีชีวิตรอดมาได้จากนรก แต่ก็เป็นเพียงระยะเวลาสั้นๆไม่กี่ปี เนื่องจากต้องเป็นโรคที่ไม่มีทางรักษา นั่นคือ *"โรคอะตอมมิค"*

ภาพต่างๆเหล่านี้ ทำให้เราสามารถรับรู้ได้ถึงอานุภาพและความโหดร้ายของระเบิดชนิดนี้ว่ามีมากเพียงใด

ไม่มีใครอยากให้สงครามเกิดขึ้นเพราะมันก่อให้เกิดแต่ความสูญเสีย เช่นเดียวกันกับผู้เขียน แม้ในตอนแรกตัวผู้เขียนเองจะร่วมทำสงครามอยู่ในแนวหลัง แต่ทั้งหลายทั้งปวงก็เนื่องด้วยเลือดรักชาติ

อย่างไรก็ดี ในเวลาต่อมาเมื่อผู้เขียนได้ประสบพบเจอกับความพินาศที่มากมายเหลือคณานับต่อประเทศและพี่น้องร่วมชาติของตนเอง รวมทั้งการสูญเสียภรรยาอันเป็นที่รักยิ่งจากการทิ้งระเบิดปรมาณู สิ่งต่างๆเหล่านี้ได้หล่อหลอมให้ผู้เขียนเริ่มมีทัศนคติเปลี่ยนไป

"สงครามเปรียบเสมือนโศกนาฏกรรมก่อให้เกิดแต่ความสูญเสีย...

ผู้คนมากมายต้องล้มตายทั้งจากผลของแรงระเบิด แลเปลวเพลิง...

เมืองและประเทศอันเป็นที่รักต้องแหลกลาญลงไปต่อหน้าต่อตา...

แม้ผู้ที่รอดพ้นจากเงื้อมมือของมัจจุราช ก็ยังต้องมีชีวิตอยู่อย่างทุกข์ทรมาน เพราะพิษจากกัมมันตรังสี...

รวมทั้งต้องอยู่อย่างตายทั้งเป็นเพราะความอัปยศอดสูจากการพ่ายแพ้สงครามซึ่งทำลายศักดิ์ศรีของประเทศชาติย่อยยับลงไปในพริบตา...”

ต่อเมื่อได้พิจารณาอย่างถ่องแท้ ผู้เขียนจึงเกิดความเชื่อในท้ายที่สุดว่า *“ระเบิดปรมาณูที่ถูกทิ้งลงมายังเมืองนางาซากิในครั้งนี้มิใช่เหตุบังเอิญ หากแต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้เป็นเพราะพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าที่โปรดให้เมืองนางาซากิเป็นแท่นบูชายัญเพื่อไถ่บาปที่มวลมนุษยชาติร่วมกันก่อในสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังนั้น เรื่องราวการเสียสละภายใต้ระเบิดปรมาณูนี้ จึงเป็นเรื่องราวแห่งชัยชนะเช่นเดียวกับชัยชนะของพระคริสต์เจ้าในนาทีที่พระเยซูถูกตรึงไม้กางเขน”*

สำหรับข้อมูลที่ผู้เขียนใช้ในการบรรยายภาพของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดเป็นข้อมูลปฐมภูมิจากประสบการณ์ของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์จริง ซึ่งรวมไปถึงตัวของผู้เขียนเองด้วย ฉะนั้นเรื่องราวทั้งหมดนี้จึงมีความน่าเชื่อถือพอสมควรจนกล่าวได้ว่าเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์อีกชิ้นหนึ่งที่เรามิอาจละเลย

อย่างไรก็ดี ไม่ว่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นจะมีความน่าเชื่อถือมากหรือน้อยเพียงใด แต่สิ่งที่ข้าพเจ้าเชื่อว่ามีความสำคัญยิ่งกว่า นั่นคือ จุดมุ่งหมายที่ผู้เขียนต้องการสื่อ

เมื่อข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือเล่มนี้จบแล้ว ความรู้สึกหดหู่ใจเป็นอย่างยิ่งคงน้อยเกินกว่าที่จะบรรยายความในใจที่มีทั้งหมดได้ รอยคราบน้ำตาที่ทาบทาแผ่นกระดาษบางสะท้อนความอัดอั้นและไม่เข้าใจของข้าพเจ้าได้เป็นอย่างดี

ข้าพเจ้าไม่สามารถคาดคิดได้เลยว่าเหตุใดเพื่อนมนุษย์จึงสามารถทำร้ายกันได้อย่างรุนแรงและร้ายกาจถึงเพียงนี้ เพราะแม้สิ่งที่ข้าพเจ้าคิดว่าน่ากลัวที่สุดในชีวิตแล้ว ยังไม่สามารถเทียบได้กับสิ่งที่ผู้เขียนบรรยายไว้ในหนังสือเล่มนี้แม้แต่น้อย

แน่นอนว่ามันมีเหตุปัจจัยต่างๆมากมายที่นำพาให้สถานการณ์เป็นดั่งเช่นเหตุการณ์ในวันที่ 9 สิงหาคม 1945 แต่หนังสือเล่มนี้ก็ตอกและย้ำให้ข้าพเจ้าเชื่ออย่างฝังจิตฝังใจว่า *“ระเบิดปรมาณูเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่มิควรรังสรรค์ออกมาเป็นอย่างยิ่ง”*

แม้คุณประโยชน์ของพลังงานปรมาณูจะมีล้นเหลือ แต่โทษของมันก็มีมากเกินกว่าที่จะมองข้ามไปได้ และที่แน่นอนที่สุดก็คือ เราไม่สามารถบังคับให้ใครก็ตามที่ครอบครองอาวุธชนิดนี้ไม่ให้ใช้มันในทางที่ถูกที่ควรได้

อย่างไรก็ดี เมื่อเราไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอดีตได้ ข้าพเจ้าก็คงทำได้แต่ร่วมวิงวอนให้ผู้ใดก็ตามที่ครอบครองเทคโนโลยีชิ้นนี้ ขอให้ใช้มันในแนวทางสันติธรรมเถิด อย่าให้โศกนาฏกรรมเช่นนี้เกิดขึ้นบนโลกใบนี้อีกเลย ดังคำที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้ว่า *“ชายและหญิงทั้งหลายอย่าได้คิดก่อสงครามขึ้นมาอีกเลย ด้วยอานุภาพระเบิดปรมาณูเช่นที่ใช้สงครามย่อมหมายถึงการล้างเผ่าพันธุ์แห่งมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น จากความสูญเสียทุกอย่างตรงหน้านี้ ที่ประชาชนแห่งนางาซากิร้องขอต่อชาวโลก อย่าได้ก่อสงครามอีกเลย ขอให้นางาซากิเป็นป่าช้าสุดท้ายที่เกิดเพราะปรมาณูในประวัติศาสตร์แห่งโลกด้วยเถิด”*

หนังสือเล่มนี้สอนให้เราได้รับรู้ถึงความโหดร้ายของสงคราม และตระหนักถึงความสูญเสียที่เกิดขึ้นจากมัน เพื่อที่เราจะได้สรรค์สร้างสันติภาพให้บังเกิดด้วยความรู้สึกรักและหวงแหน รวมทั้งปกป้องมันให้ดำรงอยู่สืบไป เพราะสันติภาพเป็นสมบัติล้ำค่าที่สุดของมวลมนุษยชาติ...

●●● ●●● ●●●

Japan Watch Project

Know.....
more.....
about.....
Japan.....

นานาคำถาม ตามรอยตะวัน

โดย ภานุมาศ รักชาติยิ่งชีพ

Q1 : ธงชาติญี่ปุ่นมีลักษณะและความเป็นมาเช่นไร???

A1 : "ฮิโนมารุ" หรือธงอาทิตย์อุทัย ซึ่งมีความหมายตามตัวอักษรว่า "วงกลมแห่งพระอาทิตย์" (Sun Circle) อีกทั้งยังเป็นธงชาติของญี่ปุ่นในปัจจุบันนั้น ได้รับการยอมรับจากนานาอารยประเทศว่าเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญประการหนึ่งที่แสดงถึงความเป็นชาติญี่ปุ่น อย่างไรก็ดี ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่า สัญลักษณ์รูปวงกลมแห่งพระอาทิตย์ถูกใช้เป็นครั้งแรกเมื่อใด

เท่าที่ได้มีการจดบันทึกไว้ สัญลักษณ์รูปวงกลมแห่งพระอาทิตย์ได้ถูกกล่าวถึงเป็นครั้งแรกเมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่ 12 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการต่อสู้กันระหว่างตระกูลมินาโมโตะ (Minamoto) และตระกูลไทระ (Taira) โดยบูชิ (Bushi) หรือนักรบในยุคนั้นนิยมวาดรูปวงกลมแห่งพระอาทิตย์ไว้บนงูนเซน (Gunsen) หรือพัดที่สามารถพับได้ของพวกเขา

ต่อมาในยุคแห่งสงครามกลางเมือง (Sengoku Jidai : Age of Civil War, ราวคริสต์ศตวรรษที่ 15-16) ซึ่งเป็นช่วงที่ขุนศึกทั่วประเทศต่างแย่งชิงความเป็นใหญ่ กองทัพของขุนศึกเหล่านั้นต่างก็นิยมประดับรูปวงกลมแห่งพระอาทิตย์ไว้เป็นสัญลักษณ์ของกองทัพ ดังจะเห็นได้จากภาพวาดเรื่องราวการรบที่ทุ่งเซคิงาฮาระ (The Battle of Sekigahara) เมื่อปี 1600 ซึ่งกองทัพของตระกูลโทคูงาว่า (Tokugawa) และตระกูล

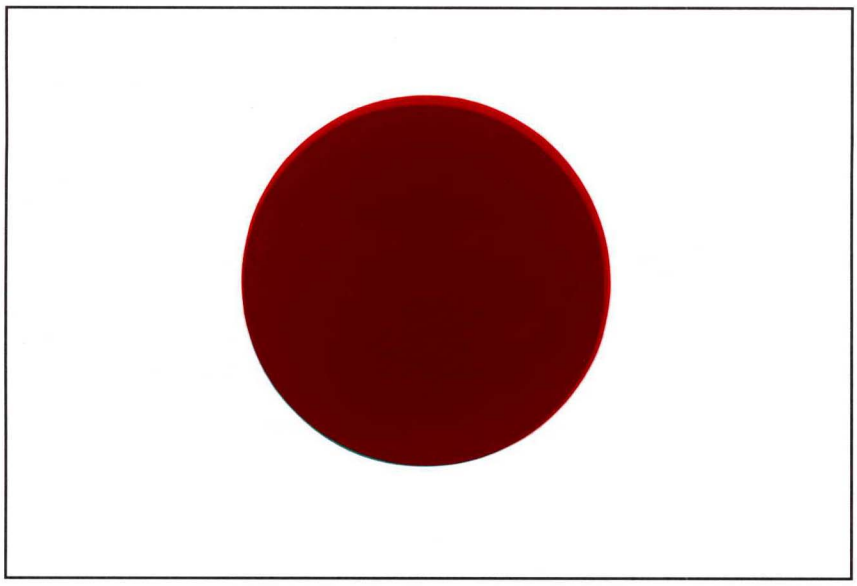

ธงชาติญี่ปุ่น ที่มีอัตราส่วนด้านกว้างต่อด้านยาว คือ 2:3 และวงกลมสีแดงบนพื้นสีขาวมีขนาด 3/5 ของความยาวด้านกว้าง ซึ่งเราคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีว่าเป็นสัญลักษณ์ของประเทศแห่งอาทิตย์อุทัย แต่มันเพิ่งได้รับการประกาศอย่างเป็นทางการให้มีสถานะเป็นธงชาติ เมื่อเดือนสิงหาคม 1999 นี่เอง

โทโยโทมิ (Toyotomi) ต่างก็ใช้รูปวงกลมแห่งพระอาทิตย์ประดับอยู่บนธงสัญลักษณ์ของกองทัพ

นอกจากนี้ หลักฐานจากภาพวาดโบราณยังบ่งชี้อีกด้วยว่าในสมัยอาซูชิ-โมโมยาม่า (Azuchi-Momoyama, 1590-1603) ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยเอโดะ (Edo, 1603-1868) ธงสัญลักษณ์รูปวงกลมแห่งพระอาทิตย์ก็ได้ถูกใช้ประดับบนเรือของโชกุนอีกด้วย และแม้ว่ารูปวงกลมแห่งพระอาทิตย์ที่มีวงกลมพระอาทิตย์เป็นสีแดงและพื้นหลังเป็นสีขาวจะพบได้ทั่วไปในบันทึกทางประวัติศาสตร์ แต่มันก็ยังมีสีที่แตกต่างกันอีกด้วย เช่น รูปวงกลมแห่งพระอาทิตย์ที่มีวงกลมพระอาทิตย์เป็นทองและพื้นธงเป็นสีน้ำเงินเข้ม เป็นต้น

เหล่านี้คือเสี้ยวหนึ่งของประวัติศาสตร์ที่ได้มีการกล่าวถึงสัญลักษณ์รูปวงกลมแห่งพระอาทิตย์ อย่างไรก็ดี เรื่องราวที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเป็นเพียงการนำรูปดังกล่าวมาใช้เป็นสัญลักษณ์ภายในประเทศเท่านั้น

สำหรับการนำสัญลักษณ์รูปวงกลมแห่งพระอาทิตย์มาใช้สื่อถึงประเทศญี่ปุ่นเป็นครั้งแรกเกิดขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 โดย โทโยโทมิ ฮิเดโยชิ (Toyotomi Hideyoshi) ซึ่งได้ประกาศให้เรือพาณิชย์ของญี่ปุ่นทุกลำต้องประดับธงสัญลักษณ์รูปวงกลมแห่งพระอาทิตย์และคำสั่งดังกล่าวได้เป็นต้นกำเนิดของฮิโนมารุหรือธงอาทิตย์อุทัย

ต่อมาในยุคซาโคกุ (Sakoku, 1639-1854) หรือช่วงที่โชกุนแห่งตระกูลโทคูงาว่าได้ออกคำสั่งปิดประเทศนั้น ธงอาทิตย์อุทัยได้ถูกใช้อย่างจำกัดเฉพาะกับการติดต่อกับชาติที่โชกุนอนุญาต คือ จีน เกาหลีและฮอลันดาเท่านั้น อย่างไรก็ดี ในปลายสมัยเอโดะราวปี 1854 เมื่อโชกุนแห่งตระกูลโทคูงาว่าได้ออกคำสั่งเปิดประเทศอีกครั้ง คำสั่งให้เรือพาณิชย์ของญี่ปุ่นทุกลำต้องแสดงสัญชาติของเรือด้วยการประดับธงสัญลักษณ์รูปวงกลมแห่งพระอาทิตย์เพื่อเป็นการจำแนกความแตกต่างระหว่างเรือของญี่ปุ่นและเรือของต่างชาติก็ได้

ถูกนำมาบังคับใช้อีกครั้งตามข้อเสนอของ ชิมาซุ นาริอาคิระ (Shimazu Nariakira) แห่งซัตสึมะ (Satsuma) และนอกจากเรือพาณิชย์ของเอกชนแล้ว ในปี 1860 เรือคานริน มารุ (Kanrin maru) ซึ่งเป็นพาหนะที่ใช้ส่งเจ้าหน้าที่รัฐบาลญี่ปุ่นไปยังสหรัฐฯ ก็ได้มีการประดับธงอาทิตย์อุทัยอีกด้วย

ในสมัยต่อมา ภายหลังจากการฟื้นฟูเมจิ (Meiji Restoration, 1868) ที่ส่งผลให้โชกุนแห่งตระกูลโทคูงาว่าได้หมดอำนาจลงราว 2 ปี ธงอาทิตย์อุทัยก็ได้รับการตอกย้ำถึงความสำคัญของความหมายอันเป็นสัญลักษณ์แทนประเทศญี่ปุ่นอีกครั้ง โดยในวันที่ 27 มกราคม 1870 "ดาโจกาน" (Dajokan) หรือ สภาสูงสุดแห่งรัฐ (Grand Council of State) ได้ออกคำประกาศอย่างเป็นทางการหมายเลขที่ 57 ให้นำธง "ฮิโนมารุ" มาใช้เป็นธงมาตรฐานสำหรับเรือพาณิชย์สัญชาติญี่ปุ่น

นอกจากนี้ ธงฮิโนมารุก็ยังถูกนำมาใช้ประดับอาคารที่ทำการของรัฐบาลเป็นครั้งแรกในปี 1872 อีกทั้งในเวลาต่อมา คำประกาศ เอกสาร หรือธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆของรัฐบาลญี่ปุ่นก็ได้ยอมรับโดยพฤตินัยว่าธงอาทิตย์อุทัยเปรียบประหนึ่งธงชาติอันเป็นสัญลักษณ์แทนประเทศญี่ปุ่นทั้งมวล ในขณะที่ในสมัยเดียวกันนี้ ภาคเอกชนและบ้านเรือนชาวญี่ปุ่นโดยทั่วไปต่างก็เริ่มนิยมประดับธงอาทิตย์อุทัยในช่วงวันหยุดประจำชาติเช่นกัน

อาจกล่าวได้ว่าฮิโนมารุได้กลายเป็นเครื่องหมายที่ถูกชาวญี่ปุ่นนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์แทนประเทศแห่งอาทิตย์อุทัยของตนเองมาตั้งแต่หลายร้อยปีก่อน อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าประหลาดใจที่เดียวที่ธงอาทิตย์อุทัยซึ่งได้รับการยอมรับโดยดุษฎีจากชาวญี่ปุ่นว่ามีสถานะประหนึ่งเป็นธงชาติแต่มันกลับไม่เคยได้รับการประกาศอย่างเป็นทางการว่ามีสถานะดังกล่าวแต่อย่างใด จนกระทั่งเมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 1999 รัฐบาลญี่ปุ่นภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีเคอิโซะ โอบูชิ (Keizo Obushi) จึงได้เสนอร่างกฎหมายธงชาติและเพลงชาติเข้าสู่การพิจารณาของสภาไดเอ็ท และต่อมาในวันที่ 9 สิงหาคม 1999 สภาไดเอ็ทจึงได้ผ่านกฎหมายธงชาติและเพลงชาติ (National Flag and Anthem Law) อันมีผลให้ "ฮิโนมารุ" หรือธงอาทิตย์อุทัย และเพลง "คิมิงาโยะ" ได้กลายเป็นธงชาติและเพลงชาติของญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการ

อย่างไรก็ดี เนื่องจากธงฮิโนมารุได้เคยเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงแสนยานุภาพของกองทัพญี่ปุ่นเมื่อคราวสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังนั้นมันจึงไม่ได้รับการยอมรับจากชาวญี่ปุ่น รวมไปถึงประชาชนในประเทศที่เคยได้รับผลกระทบจากนโยบายการสร้างวงศ์ไพบูลย์แห่งเอเชียบางส่วน ทั้งนี้เพราะพวกเขาเชื่อมั่นว่าธงดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ของลัทธิทหารนิยมของญี่ปุ่น

Q2 : เพลงชาติญี่ปุ่นมีลักษณะและความเป็นมาเช่นไร???

A2 : นับตั้งแต่การฟื้นฟูเมจิในปี 1868 ที่ส่งผลให้โชกุนแห่งตระกูลโทคูงาว่าได้หมดอำนาจลง ญี่ปุ่นได้เริ่มปฏิรูปประเทศให้ก้าวสู่ความทันสมัยทัดเทียมกับอารยประเทศตะวันตก อย่างไรก็ดี ญี่ปุ่นก็ยังคงไม่มีสิ่งที่เรียกว่าเพลงชาติ

สำหรับผู้ริเริ่มกระตุ้นให้ชาวญี่ปุ่นเล็งเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีเพลงชาติเป็นชาวอังกฤษ

Kimigayo

Words: Old poem (anonymous)
Music: Hayashi Hiromori
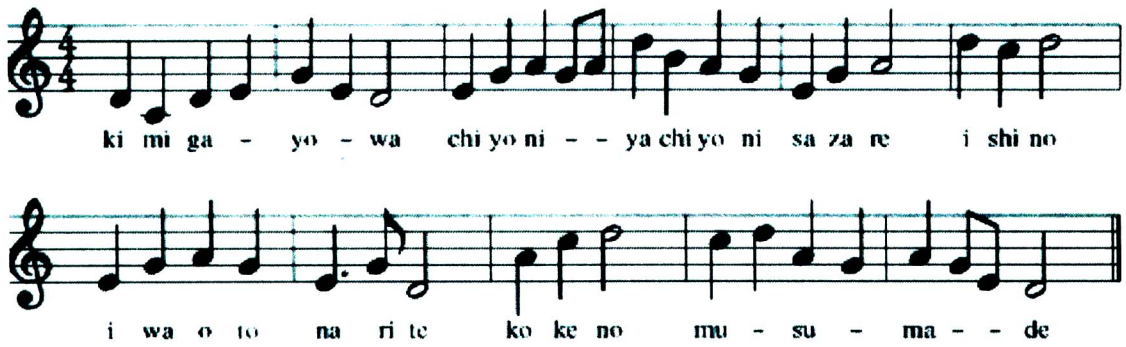
"คิมิงาโย"

นานนับพันปีแห่งรัชสมัยอันเปี่ยมสุข ขอท่านจงปกครองตราบจนก้อนกรวดน้อย
จะเติบใหญ่รวมตัวเป็นหนึ่งดั่งหินผา ซึ่งตั้งตระหง่านให้ตะไคร่น้ำได้เติบโต

ถอดความจาก คำแปลภาคภาษาอังกฤษของ 'เบซิล ฮอลล์ แชมเบอร์เลน' (Basil Hall Chamberlain)

นามว่า "จอห์น วิลเลียม เฟนตัน" (John William Fenton) ซึ่งในขณะนั้นได้ทำงานเป็นอาจารย์ประจำวงดนตรีแห่งกองทัพ อยู่ที่โยโกฮาม่า (Yokohama) โดยเขาได้กล่าวกับเจ้าหน้าที่ในกองทัพญี่ปุ่นถึงเพลงชาติสหราชอาณาจักร (God Save the King) และเน้นย้ำถึงความสำคัญของเพลงชาติ นอกจากนี้เขายังได้เสนอตัวเป็นผู้เรียบเรียงท่วงทำนองในกรณีที่มีผู้ประพันธ์บทเพลงให้อีกด้วย

ในเวลาต่อมา จากการปรึกษากันระหว่างผู้อำนวยการวงและสมาชิกภายในวงดนตรีแห่งกองทัพ จึงมีข้อสรุปว่า ขอให้ร้อยเอกโอยามะ อิวาโอะ (Oyama Iwao, 1842-1916, ยศในขณะนั้น ภายหลังได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกองทัพและดำรงยศสุดท้ายคือ จอมพล) แห่งกองร้อยทหารปืนใหญ่ ผู้มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่จังหวัดคาโงชิมะ (Kagoshima) ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในประวัติศาสตร์และวรรณกรรมของญี่ปุ่นและจีน เป็นผู้รับผิดชอบในการเสาะหาถ้อยคำที่เหมาะสมจะนำมาเป็นเนื้อเพลง

ภายหลังจากใช้เวลาระยะหนึ่ง ร้อยเอกอิวาโอะจึงได้เสนอ "วากะ" (Waka) หรือโคลงกลอน 31 พยางค์จากบทกวีในสมัยเฮอัน (794-1185) ที่ไม่ปรากฏหลักฐานว่ากวีท่านใดเป็นผู้ประพันธ์ เรื่อง "โคคินวาคาชู" (Kokinwakashu) ที่ประพันธ์ราวคริสต์ศตวรรษที่ 10 และ "วาคานโรอิเอะชู" (Wakanroieshu) ที่ประพันธ์ราวคริสต์ศตวรรษที่ 11 มาเป็นเนื้อเพลง

เมื่อได้เนื้อเพลงเป็นที่เรียบร้อย เฟนตันจึงได้เริ่มต้นเรียบเรียบท่วงทำนองจนกลายมาเป็น "คิมิงาโยะ" หรือเพลงชาติญี่ปุ่น อย่างไรก็ดี เพลงชาติในรูปแบบดังกล่าวซึ่งได้รับการบรรเลงเป็นครั้งแรกด้วยเครื่องดนตรีทองเหลืองในระหว่างการสวนสนามของทหารเมื่อปี 1870 ก็ถูกวิพากษ์ว่าไม่มีความสง่างามเพียงพอ ด้วยเหตุนี้จึงมีความเห็นพ้องต้องกันว่าควรมีการแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่

ในปี 1876 โอซามุ ยูซูเกะ (Osamu Yusuke, ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นนาคามูระ ยูซูเกะ - Nakamura Yusuke) ผู้อำนวยการวงดนตรีแห่งกองทัพเรือ จึงได้เสนอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกองทัพเรือให้มีการปรับปรุงท่วงทำนองของเพลงคิมิงาโยะเสียใหม่ ซึ่งก็ได้รับความเห็นชอบจากเจ้ากระทรวงให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อปรับปรุงเพลงดังกล่าว

ในปี 1880 คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงเพลง "คิมิงาโย" ซึ่งประกอบไปด้วย "นาคามูระ ยูซูเกะ" ผู้อำนวยการวงดนตรีแห่งกองทัพเรือ "โยตสึโมโตะ โยชิโตโยะ" (Yotsumoto Yoshitoyo) ผู้อำนวยการการแสดง "งางากุ" (Gagaku) แห่งราชสำนัก "ฮายาชิ ฮิโรโมริ" (Hayashi Hiromori) และ "ฟร๊านซ์ เอ๊กเกิร์ท" (Franz Eckert) อาจารย์วิชาดุริยางคศิลป์ชาวเยอรมันแห่งกองทัพเรือ ได้ถูกแต่งตั้งขึ้น และภายหลังจากใช้เวลาประพันธ์ท่วงทำนองเสียใหม่อยู่ระยะหนึ่ง "งางากุ" (Gagaku) ซึ่งเป็นจังหวะดนตรีของราชสำนักก็ได้ถูกนำมาใช้เป็นจังหวะพื้นฐานของเพลงคิมิงาโยะโฉมใหม่ ที่ถูกเรียบเรียงโดยฮิโรโมริและเสริมแต่งโดยเอ๊กเกิร์ท ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้เองที่ได้กลายมาเป็นเพลงคิมิงาโยะเช่นที่เรา(อาจจะเคยมีโอกาส)ได้ยินได้ฟังในปัจจุบัน

สำหรับบทเพลงรูปแบบดังกล่าวถูกแสดงเป็นครั้งแรกในพระบรมมหาราชวัง ในระหว่างงานเฉลิมฉลองวันคล้ายวันพระราชสมภพของจักรพรรดิเมจิ เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 1880 ซึ่งนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เพลงคิมิงาโยะก็ได้รับการยอมรับโดยพฤตินัยว่าเปรียบเสมือนเป็นเพลงชาติของชาวญี่ปุ่น

อย่างไรก็ดี เป็นเรื่องที่น่าประหลาดอีกเช่นกันที่เพลง "คิมิงาโยะ" ซึ่งได้รับการยอมรับโดยทั่วไปในสังคมญี่ปุ่นว่าเป็นเพลงชาติ แต่มันกลับไม่เคยได้รับการประกาศอย่างเป็นทางการเช่นเดียวกับ "ฮิโนมารุ" ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในคำถามที่ผ่านมา จวบจนกระทั่งในวันที่ 9 สิงหาคม 1999 สภาไดเอ็ทจึงได้ผ่านกฎหมายธงชาติและเพลงชาติ (National Flag and Anthem Law) อันมีผลให้ "ฮิโนมารุ" หรือธงอาทิตย์อุทัย และเพลง "คิมิงาโยะ" ได้กลายเป็นธงชาติและเพลงชาติอย่างเป็นทางการของญี่ปุ่น

และเช่นเดียวกับความค้างคาใจใจประเด็นทางประวัติศาสตร์ของธงฮิโนมารุ เนื่องจากเส้นทางประวัติศาสตร์ภายหลังจากที่เพลงคิมิงาโยะได้ถูกนำมาใช้ คือ ญี่ปุ่นได้มีความขัดแย้งทางทหารกับประเทศต่างๆอยู่บ่อยครั้งนับตั้งแต่สงครามจีน-ญี่ปุ่น (Sino-Japanese War) สงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น (Russo-Japanese War) การบุกแมนจูเรีย (Manchurian Incident) รวมไปถึงสงครามมหาเอเชียบูรพา อีกทั้งในสมัยดังกล่าวที่กองทัพมีบทบาททางการเมืองมาก คำว่า คิมิ (Kimi) นั้นมีความหมายที่สื่อถึงองค์จักรพรรดิอย่างชัดเจน ด้วยเหตุนี้ เพลงคิมิงาโยะจึงไม่ได้รับการยอมรับจากชาวญี่ปุ่นส่วนหนึ่งที่มีความเห็นว่าเพลงดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ของระบบจักรพรรดิและลัทธิทหารนิยม ซึ่งพวกเขาเชื่อว่าหากญี่ปุ่นยังคงยึดมั่นในเพลงคิมิงาโยะอันมีความหมายในเชิงปลุกเร้าในแนวคิดชาตินิยมและความจงรักภักดีต่อองค์พระจักรพรรดิสอดรับกับแนวคิดลัทธิทหารนิยมเช่นเดิม นั่นย่อมเท่ากับเป็นการไม่ยอมรับในสันติภาพและการต้องการคงไว้ซึ่งลัทธิทหารนิยม พวกเขาจึงได้เรียกร้องให้มีการประพันธ์เพลงชาติรูปแบบใหม่ที่ละทิ้งซึ่งอิทธิพลจากระบบจักรพรรดิและลัทธิทหารนิยมด้วย

อย่างไรก็ดี มีชาวญี่ปุ่นอีกส่วนหนึ่งที่ยังคงสนับสนุนให้เพลงคิมิงาโยะเป็นเพลงชาติเพราะพวกเขาเชื่อว่า เนื้อหาของเพลงโดยรวมเป็นการ

อำนวยชัยให้ประเทศญี่ปุ่นมีสันติภาพและความเจริญรุ่งเรืองชั่วกาลนาน รวมทั้งอวยพรให้ชาวญี่ปุ่นมีสุขภาพพลานามัยที่แข็งแรง อายุยืนยาว ซึ่งไม่ได้เป็นสัญลักษณ์ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ของระบบจักรพรรดิและลัทธิทหารนิยมดังที่ฝ่ายคัดค้านกล่าว นอกจากนี้ คำว่า "คิมิ" ในเนื้อเพลงนั้นในอดีตมิได้สื่อถึงแต่ "พระเจ้าแผ่นดิน" เท่านั้น แต่มันยังสื่อความหมายถึง "หัวหน้าครอบครัว" "มิตรสหาย" หรือ "คู่รัก" ด้วย อีกทั้งคำดังกล่าวยังได้มีบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป โดยในสังคมญี่ปุ่นสมัยใหม่นั้น คิมิมักหมายถึง "เพื่อนสนิท" หรือ "ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา"

และแม้ว่าคำว่าคิมิจะยังคงเป็นสัญลักษณ์ที่หลงเหลืออยู่ของระบบจักรพรรดิตามทัศนะของฝ่ายคัดค้านก็ตาม ฝ่ายสนับสนุนก็ยังเห็นว่าความหมายคำว่าคิมิที่สื่อถึงองค์จักรพรรดิก็มีบริบทที่เปลี่ยนไปอีกเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากคำชี้แจงของนายกรัฐมนตรีโอบูชิ ในระหว่างการพิจารณากฎหมายธงชาติและเพลงชาติของสภาไดเอ็ทเมื่อปี 1999 ว่า "คำว่า 'คิมิ' ในเพลงคิมิงาโยะ หากพิจารณาจากรัฐธรรมนูญ ฉบับปัจจุบันนั้น ย่อมหมายถึง องค์พระจักรพรรดิ ผู้ซึ่งมีฐานะเป็นสัญลักษณ์แห่งรัฐและเป็นศูนย์รวมใจของประชาชน และพระองค์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจด้วยเจตจำนงของประชาชน เพลงคิมิงาโยะสามารถพรรณนาให้เห็นสภาพความเป็นไปของญี่ปุ่นในปัจจุบันที่องค์จักรพรรดิทรงอยู่ในพระราชอำนาจด้วยเจตจำนงของประชาชน อีกทั้งยังทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งรัฐและเป็นศูนย์รวมใจของประชาชน ดังนั้นจึงเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเข้าใจได้ว่าความหมายของเพลงเป็นการอุทิศถึงความรุ่งเรืองสถาพรและสันติสุขชั่วนิรันดร์ของประเทศ"

ข้ออภิปรายอันเกี่ยวข้องกับทัศนคตินี้คงยากยิ่งที่จะหาคำตอบในเร็ววัน อย่างไรก็ดี ไม่ว่าจะมีความเห็นเกี่ยวกับธงชาติและเพลงชาติอย่างไร ข้อเท็จจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ก็คือ ธงฮิโนมารุและเพลงคิมิงาโยะ ได้ถูกยอมรับให้ประดับและบรรเลงในโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น งานรัฐพิธี พิธีการต้อนรับอาคันตุกะแห่งรัฐ วันหยุดประจำปี ศาสนกิจหรือเทศกาลประเพณีอันเป็นศุภฤกษ์ รวมไปถึงการมอบรางวัลในมหกรรมกีฬาต่างๆ ฯลฯ

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ชาวญี่ปุ่นรุ่นใหม่น้อยคนนักที่รู้จักเพลงคิมิงาโยะ ทั้งนี้เพราะเนื้อเพลงเป็นบทประพันธ์เก่าแก่ของบทกวีสมัยโบราณ รวมทั้งยังมีท่วงทำนองที่เนิบช้าเกินไปสำหรับคนรุ่นใหม่ที่เคยชินกับดนตรีร่วมสมัยนั่นเอง

●●● ●●● ●●●

Japan Watch Project

ข้อมูลจาก

Japan as it is . Tokyo : Gakken . 1990 . p.255

Japan at a glance updated . Tokyo : Kodansha . 2001 . p.90-93

Keys to the Japanese Heart and Soul . Tokyo : Kodansha p.289-293,311-313

Talking about Japan updated Q&A . Tokyo : Kodansha . 2000 . p.59-65

จดหมายข่าว โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น ปีที่ 2 ฉบับที่ 6 หน้า 40

Know.....
more.....
about.....
Japan.....

ตามรอยตะวัน สารพันเรื่องน่าอ่าน

โดย ภานุมาศ รักชาติยิ่งชีพ

โอคาคูระ เทนชิน (Okakura Tenshin) ได้เคยให้นิยามของพิธีชงชาไว้ใน “ตำราว่าด้วยชา” (The Book of Tea , 1906) หนังสือภาษาอังกฤษที่เขียนโดยชาวญี่ปุ่นที่ดีที่สุดเล่มหนึ่งซึ่งเป็นผลงานของเขาไว้อย่างน่าสนใจว่าเป็น “วัฒนธรรมที่หล่อหลอมจากความเลื่อมใสในความงดงามท่ามกลางความจริงอันโสมมที่ปรากฏอยู่ทุกวัน”

คงไม่ใช่เรื่องที่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด หากชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมากจะพิศวงกับคำจำกัดความอันลึกซึ้งของเทนชิน แต่หากเขาเหล่านั้นเข้าใจในวัฒนธรรมญี่ปุ่นแล้ว ย่อมจะทราบได้เป็นอย่างดีว่าพิธีชงชานั้นมิใช่เพียงแค่วัตรปฏิบัตรในการชงชาเท่านั้น แต่พิธีชงชายังเป็นการผสมผสานศาสตร์และศิลป์ทั้งปวงที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็น ปรัชญาแห่งชีวิต แนวคิดทางศาสนา การตกแต่งสวน การประดับห้องชา การจัดดอกไม้ การวาดภาพ การเลือกสรรอุปกรณ์ในการชงชา การเตรียมถ่าน รวมไปถึงการสำรวมกายและใจให้เหมาะสม จึงอาจกล่าวได้ว่า พิธีชงชา คือ สุดยอดของศาสตร์และศิลป์แห่งวัฒนธรรมญี่ปุ่นทีเดียว ประการสำคัญที่สุด คือ เป้าหมายของพิธีชงชานั้นไม่ได้เกี่ยวข้องความเข้าใจในขั้นตอนและวัตถุ แต่อยู่ที่การบรรลุซึ่งความผ่องแผ้วในจิตใจ ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาในศาสนาพุทธ นิกายเซน (Zen)

เราอาจกล่าวสรุปวัตรปฏิบัติของพิธีชงชาได้ว่าเป็นกระบวนการตระเตรียมชาสำหรับแขกหรือผู้มาเยือนตามธรรมเนียมปฏิบัติ เพื่อให้การดื่มด่ำชาที่นิ่มนวลด้วยรสชาติอันละไมเป็นไปอย่างมีสุนทรียะ

ท่ามกลางบรรยากาศสบายเพื่อผ่อนคลายจิตใจให้ผ่องแผ้ว นอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาความบริสุทธิ์ในจิตใจให้ได้มาซึ่งความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ และการตระหนักถึงชีวิตที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน อันเป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธ นิกายเซนนั่นเอง

หากย้อนไปในอดีต ประเพณีการดื่มชาของชาวญี่ปุ่นได้รับการถ่ายทอดมาจากบัณฑิตชาวจีนภายใต้แนวคิดของลัทธิเต๋าตั้งแต่สมัยนารา (Nara, 710-794) แต่ในระยะแรกยังไม่ได้เป็นที่นิยมแพร่หลายมากนัก โดยชายังเป็นเพียงเครื่องดื่มที่ใช้บริโภคเพื่อวัตถุประสงค์ทางการแพทย์ในหมู่ชนชั้นสูงหรือนักบวชเท่านั้น ทั้งนี้เพราะพวกเขาเชื่อว่ามันสามารถใช้ยับยั้งเชื้อโรคบางชนิดได้ ต่อมาในสมัยมุโรมาจิ (Muromachi, 1338-1590) โดยเฉพาะในช่วงยุคสงครามกลางเมือง (1467-1568) ประเพณีนี้จึงเริ่มเป็นที่นิยมแพร่หลายสู่พ่อค้าผู้มั่งคั่งขุนศึก ตลอดจนถึงผู้รับใช้ของพวกเขา ซึ่งในยุคนี้ ชาไม่เพียงถูกใช้เพื่อการบริโภคเท่านั้น แต่บ่อยครั้งทีเดียวที่มันถูกใช้ในการเล่นทายชนิดของชาเพื่อสร้างความสนุกสนานระหว่างงานพบปะสังสรรค์ในหมู่ชนชั้นสูง

สำหรับธรรมเนียมพิธีการชงชาที่งามสง่าและมากล้นคุณค่านั้น มีจุดเริ่มต้นมาจาก โชกุนอาชิคาวะ โยชิมาสะ (Ashikawa Yoshimasa) และ มุราตะ จูโกะ (Murata Juko, 1422-1502) ผู้เชี่ยวชาญด้านการชงชาของโชกุน ที่ได้ร่วมกันคิดค้น "วาบิชา" (Wabicha) หรือการใช้ห้องที่มีขนาดเสื่อทาทามิ (Tatami) $4\frac{1}{2}$ ผืน ผสมผสานกับการสร้างคุณค่าทางศิลปะและจิตวิญญาณ จนก่อเกิดเป็นกฎเกณฑ์แห่งพิธีชงชาที่รู้จักกันในนามว่า "ซาโดะ" (Sado) หรือ "วิถีแห่งชา" (The Way of Tea) ซึ่งธรรมเนียมนี้ก็ยังคงซ่อนคติธรรมของลัทธิเต๋าไว้ ดังจะเห็นได้จากคำว่า "เต๋า" ในภาษาญี่ปุ่นนั้นก็มีความหมายว่า "วิถี" เช่นกัน อย่างไรก็ดี พิธีชงชาในระยะแรกภายใต้การบุกเบิกของมุราตะ จูโกนั้น ยังคงเต็มไปด้วยความหรูหรา เนื่องจากเป็นพิธีที่ปฏิบัติในหมู่ชนชั้นสูงเท่านั้น

กาลต่อมา ในสมัยอาซูชิ โมโมยาม่า (Azuchi Momoyama, 1590-1600) ซาโดะที่ฟุ่มเฟือยจึงได้รับการเสริมแต่งให้ประณีตด้วยศิลปะและจิตวิญญาณยิ่งขึ้นโดย เซน โนะ ริเคียว (Sen no Rikyu, 1522-1591) ผู้เป็นทายาทของคหบดีผู้มั่งคั่งแห่งซาคาอิ (Sakai)

ภายใต้การผสมผสานของหลักปรัชญาในศาสนาพุทธ นิกายเซน (Zen) ซึ่งยึดมั่นในเรื่องความสมถะกับรูปแบบศิลปะของพิธีชงชาแบบดั้งเดิม ริเคียวซึ่งผ่านพบประสบการณ์พิธีชงชาในหมู่ผู้มั่งคั่งมานับไม่ถ้วนได้ก่อกำเนิดวิถีแห่งชาที่มีแนวคิดเรียบง่ายอิงกับหลักปรัชญาในศาสนาพุทธ นิกายเซน (Zen) ว่า "ไม่มีการเคลื่อนไหวที่สูญเปล่า ไม่มีอุปกรณ์ที่ไร้ความหมาย" ซึ่งสอดคล้องกับคำว่า "วาบิ" ที่หมายถึง ความว่างเปล่า (Desolation) ด้วยเหตุนี้เครื่องชงชาและวัสดุตกแต่งที่หรูหราและไม่จำเป็นจึงถูกขจัดออกจากห้องพิธีชงชา คงเหลือไว้เพียงแต่เครื่องชงชาที่มีสีสันไม่ฉูดฉาดและวัสดุตกแต่งที่เรียบง่าย ซึ่งการเลือกสรรอุปกรณ์และการจัดวางตกแต่งห้องชา รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากสิ่งต่างๆเหล่านั้นถือได้ว่าเป็นข้อสำคัญยิ่งสำหรับพิธีชงชา

นอกจากนี้ วัตรปฏิบัติในพิธีชงชาแบบริเคียว ยังมุ่งที่จะกระตุ้นให้ผู้ร่วมพิธีมีสมาธิ

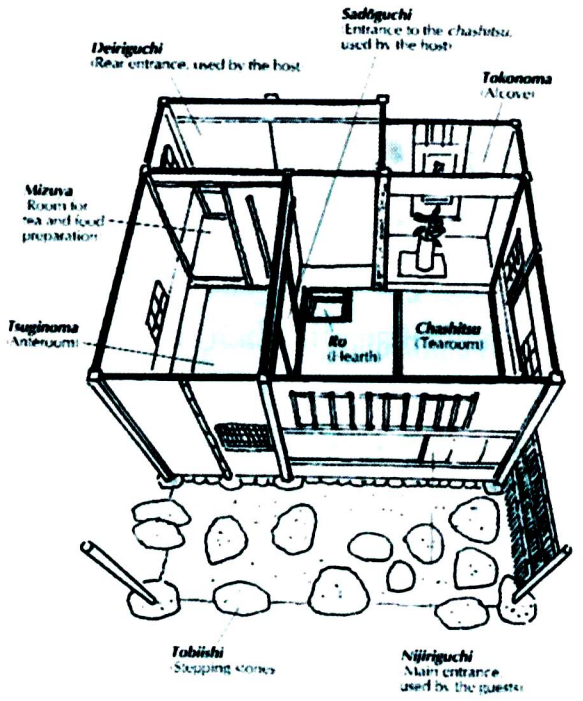

แม้พิธีชงชาจะกินระยะเวลาคราวละกว่า 4 ชั่วโมง แต่ห้องชงชา (ดูภาพห้องชา) ส่วนตัวในบ้านของตนเองก็ยังมีราคาแพงเกินกว่าที่ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะมีได้ อย่างไรก็ดี นั่นไม่ใช่อุปสรรคที่บั่นทอนจิตวิญญาณที่ต้องการร่วมพิธีชงชาสำหรับชาวญี่ปุ่น โดยในแต่ละสัปดาห์ ชาวญี่ปุ่นนับล้านไม่จำกัดว่าจะเป็นเพศใด อายุเท่าใดหรือฐานะใดก็ตาม จะเดินทางไปที่โรงเรียนแห่งชาที่มีอยู่มากมายเพื่อเข้าร่วมพิธีชงชาซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีวันสิ้นสุดโดยสลับบทบาทกันไป

ปฏิบัติด้วยความผ่องแผ้ว หาใช่จากความอยาก และละทิ้งซึ่งอัตวิสัยทั้งปวง เสมือนหนึ่งแนวทางที่ศาสนิกชนปฏิบัติตามศีลธรรมจรรยาของศาสนาอันจะสามารถทำให้พวกเขาสามารถเข้าถึงภาวะสงบเงียบในจิตใจซึ่งส่งผลให้ค้นพบความเป็นตัวตนของตนเองได้

อย่างไรก็ดี แม้ว่าริเคียวจะเป็นผู้บุกเบิกแนวทางสมถะกับวิถีแห่งชา แต่เขาก็ไม่ได้ปฏิบัติตามแนวทางของเขาที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายจากคหบดีในเมืองใหญ่อย่าง โอซากะ (Osaka) เกียวโต (Kyoto) และเอโดะ (Edo, โตเกียวในปัจจุบัน) เสมอไป เนื่องจากเขาได้ถูกว่าจ้างให้เป็นอาจารย์พิธีชงชาส่วนตัวแก่โทโยโทมิ ฮิเดโยชิ (Toyotomi Hideyoshi) ผู้ประสบความสำเร็จในการรวบรวมแผ่นดินญี่ปุ่นในปี 1590 นอกจากนี้แนวทางของเขาก็ได้รับการปรับเติมเสริมแต่งตามภาวะแวดล้อมหรือรสนิยมของผู้ว่าจ้างอาจารย์พิธีชงชา ตั้งแต่เมื่อครั้งที่เขายังมีชีวิตตราบจนกระทั่งภายหลังจากที่เขาได้กระทำอัตวินิบาตกรรม

ต่อมาภายหลังจากที่ริเคียวได้กระทำอัตวินิบาตกรรมแล้ว “เซนเก” (Senke) หรือ ทายาทตระกูลเซนของริเคียว 3 คน ได้สืบทอดวิชาของเขาโดยได้ก่อตั้งโรงเรียนแห่งชาขึ้นมา 3 แห่ง คือ อุระ เซนเก (Ura Senke) โอโมเตะ เซนเก (Omote Senke) และมุชาโนโคจิ เซนเก (Mushanokoji Senke) ซึ่งรูปแบบพิธีชงชาของโรงเรียนทั้ง 3 แห่งที่ยังคงเปิดทำการสอนอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้มีความแตกต่างกันเล็กน้อย แต่ยังคงยึดถือในหลักปรัชญาของนิกายเซนเหมือนกัน

นอกจากนี้ ด้วยความหลากหลายของรูปแบบพิธีชงชาที่ได้รับการปรับเติมเสริมแต่งตั้งแต่

เมื่อครั้งที่ริเคียวยังมีชีวิตตราบจนกระทั่งภายหลังจากที่เขาสิ้นลมหายใจ ตามภาวะแวดล้อมหรือรสนิยมของผู้ว่าจ้างอาจารย์พิธีชงชา โดยเฉพาะจากอิทธิพลของไดเมียวในสมัยเอโดะ (Edo, 1603-1868) ส่งผลให้โรงเรียนแห่งชาอีกกว่า 40 แห่งได้เปิดขึ้นมาเพื่อสืบสานและถ่ายทอดพิธีชงชาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวตราบจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าโรงเรียนแห่งชาเหล่านี้เปรียบได้ดั่งผู้อุปถัมภ์ค้ำจุนจิตวิญญาณของพิธีอันเป็นเอกลักษณ์นี้ให้ดำรงอยู่ รวมทั้งเผยแพร่พิธีชงชาให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายสู่นานาอารยประเทศด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้นับตั้งแต่ชาโดะได้ถูกคิดค้นขึ้น พิธีชงชาได้รับการพัฒนา ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่องตามยุคสมัย อย่างไรก็ตาม ผู้ที่มีความสามารถทำพิธีชงชานี้ได้จะมีเพียงแต่ผู้ชายมาโดยตลอด จนกระทั่งเมื่อสิ้นสุดยุคเอโดะ ซึ่งเป็นช่วงที่กระแสวัฒนธรรมตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลกับประเพณีดั้งเดิมจนทำให้ความนิยมในพิธีชงชาในหมู่ชาวญี่ปุ่นลดลงไป ผู้หญิงจึงมีสิทธิ์ที่จะทำพิธีชงชาได้ อาจกล่าวได้ว่าการฟื้นฟูเมจิ (Meiji Restoration, 1868) เปรียบได้เสมือนกับการเปิดศักราชของการมีส่วนร่วมในพิธีชงชาของหญิงสาวชาวญี่ปุ่น

และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจวบจนกระทั่งสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าพิธีการชงชาเป็นทักษะชนิดหนึ่งที่หญิงสาวโสดชาวญี่ปุ่นทุกคนจักต้องได้รับการอบรมก่อนจะเข้าพิธีแต่งงาน อย่างไรก็ดี ยุคสมัยที่เปลี่ยนไปส่งผลให้ในปัจจุบัน ผู้หญิงมีโอกาสที่จะเลือกศึกษาพิธีนี้ตามความสนใจของตนเองมากขึ้น

สำหรับ “เทมาเอะ” (Temae) หรือธรรมเนียมในพิธีชงชาซึ่งใช้ระยะเวลาประมาณ 4 ชั่วโมงนั้น มักจะปฏิบัตินอกอาคารหรือในห้องเล็กซึ่งสร้างแยกมาจากอาคารอื่นๆ โดยการจัดวางอุปกรณ์ต่างๆนั้นเป็นไปอย่างเรียบง่ายซึ่งเป็นแบบฉบับของจิตวิญญาณแห่งชา

ในส่วนของการชงชานั้น ผู้ชงจะใช้ช้อนตัก “มัตชา” (Matcha) หรือผงชาเขียวจำนวนหนึ่งใส่ลงในถ้วยชา จากนั้นจึงเติมน้ำร้อนจากกาน้ำ และคนให้ชาและน้ำผสมผสานกัน โดยชาที่ชงสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด คือ “อูซูชะ” (Usucha) ซึ่งเป็นชารสอ่อนที่ชงด้วยการเทน้ำร้อนใส่ผงชาแล้วคนให้ชากับน้ำผสมผสานและเกิดเป็นฟองอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ “โคอิชะ” (Koicha) เป็นชาที่มีรสชาติเข้มและกลมกล่อมกว่า อีกทั้งมีวิธีการชงที่แตกต่างจากอูซูชะ กล่าวคือ ชงด้วยการเทน้ำร้อนใส่ผงชาแล้วคนให้ชากับน้ำผสมผสานกันอย่างช้าๆ และนอกจากวิธีการชงที่แตกต่างกันแล้ว ชาทั้งสองชนิดก็ยังใช้ในโอกาสที่แตกต่างกัน กล่าวคือ อูซูชะเป็นชาที่ชงสำหรับผู้ดื่มชาเป็นรายๆไป ในขณะที่โคอิชะเป็นชาที่ชงเป็นปริมาณมากในถ้วยขนาดใหญ่สำหรับการดื่มร่วมกัน ด้วยเหตุนี้ โคอิชะจึงเป็นสัญลักษณ์อันสื่อถึงจิตวิญญาณแห่งการแบ่งปันซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ดี แม้ว่าคำว่าพิธีชงชานั้นจะดูเหมือนเน้นความสำคัญอยู่ที่การชงชาและวัตรปฏิบัติของฮานโตะ (Hanto) หรือ ผู้ชงชา แต่มารยาทในส่วนของผู้ดื่มชานั้นก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน โดยขั้นตอนแรกที่แขกหรือผู้ดื่มชาจักต้องปฏิบัติก่อนที่จะเข้าชาชิตสึ (Chashitsu) หรือห้องชา ก็คือ การนั่งรออยู่ใต้ร่มเงาของแมกไม้ในสวนที่อยู่หน้าห้องชา

How to Drink Tea
お茶のいただき方

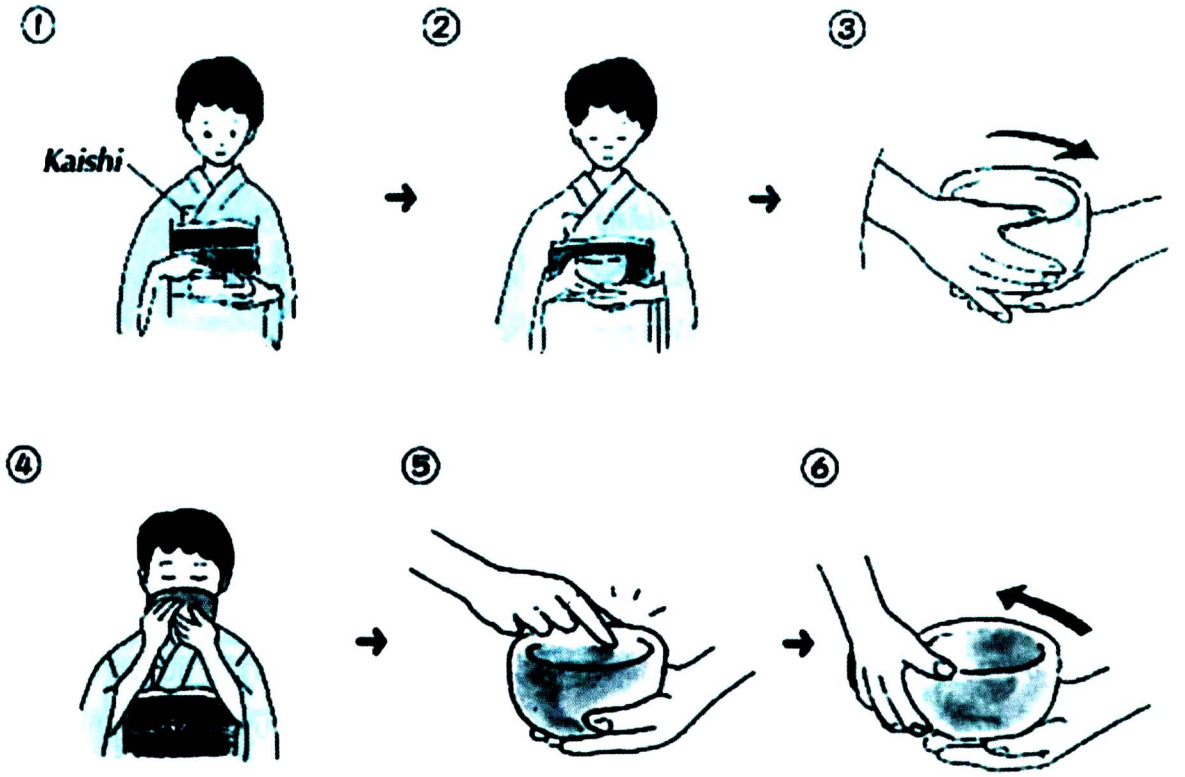

"มัตชา" (Matcha) หรือผงชาเขียวสำหรับพิธีชงชานั้นมีความพิเศษแตกต่างจากชาเขียวปกติ คือ ผลิตจากใบชาเขียวที่แตกยอดอ่อนภายใต้ร่มเงาของต้นชา ซึ่งการไม่ได้รับแสงจากพระอาทิตย์โดยตรงส่งผลให้มันมีรสชาติหอมหวานกลมกล่อมอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว จากนั้นจึงผ่านกรรมวิธีขจัดความชื้นจนแห้ง แล้วจึงนำไปบดละเอียดเป็นผง ด้วยความพิเศษของชานี้เองที่ทำให้พิธีชงชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดื่มชาต้องมีรูปแบบที่ประณีตบรรจง

จากนั้นจึงล้างมือและปากที่แท่นหิน ภายหลังจากได้รับอนุญาตจากผู้ชงชา ผู้มาเยือนจึงมีสิทธิเข้าสู่ห้องชงชา โดยต้องลอดผ่าน "นิจิริงูชิ" (Nijiriguchi) หรือทางสำหรับเข้าห้องชาที่มีขนาดเล็กมากด้วยการหมอบคลานคุกเข่ากับพื้น ซึ่งกิริยาดังกล่าวนี้สะท้อนถึงจิตวิญญาณแห่งความอ่อนน้อมถ่อมตนของผู้ร่วมพิธีชงชา

ในส่วนขั้นตอนภายหลังจากเข้าสู่ห้องชาแล้ว ผู้ดื่มชาควรปฏิบัติเป็นลำดับ เริ่มจากการสำรวมนั่งคุกเข่า ทัศนาศิลปะการตกแต่งห้องชา ชื่นชมทราบความงามอย่างสนใจ รวมทั้งสอบถามถึงสิ่งแวดล้อมในห้องชาจากผู้ชงชาอย่างใคร่รู้ โดยขั้นตอนนี้มีนัยที่แฝงอยู่คือ ผู้ชงชาต้องการให้ผู้มาเยือนได้ดื่มด่ำกับความงดงามที่เรียบง่ายและความหมายที่ลึกซึ้งของธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นจาก

แสงเงา เสียงน้ำไหล สีแดงฉานของถ่าน ภาพวาดแขวน ดอกไม้ประดับ ศิลปะประดิษฐ์ อุปกรณ์ในการชงชา หรือแม้กระทั่งกระท่อมทำจากฟางมุงด้วยจาก เพื่อให้ผู้ดื่มชาละทิ้งซึ่งโลกียวิสัยต่างๆ ข้อพึงระวังอีกประการหนึ่ง คือ การสนทนาภายในห้องชาควรจดจ่ออยู่ที่ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพิธีชงชา ไม่ควรพูดกลุ่มย่อย ซุบซิบหรือนินทา แม้ในกรณีที่ผู้มาเยือนมาเป็นหมู่คณะก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า การให้ความเคารพแก่ผู้อื่น ความไม่เห็นแก่ตัว รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชงชาซึ่งต้องดำเนินกระบวนการอย่างพิธีพิถันไม่ทำให้ผู้ดื่มชาไขว้เขวและผู้ดื่มชาซึ่งต้องให้ความใส่ใจต่อผู้ชงชาเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งของซาโดะเลยทีเดียว

ภายหลังจากที่ผู้ร่วมพิธีชงชาได้สนทนากันเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว จากนั้นผู้ชงชาจะอนุญาตให้ผู้มาเยือนเริ่มรับประทานฮิงาชิ (Higashi) ซึ่งเป็นของหวานแบบแห้ง หรือ โอโมงาชิ (Omogashi) ซึ่งเป็นของหวานแบบสด (Fresh) จำนวนเล็กน้อยที่เพียงพอต่อการประทังความหิว และหลังจากรับประทานเสร็จแล้ว ผู้ดื่มชาจะต้องเหน็บ “ไคชิ” (Kaishi) หรือกระดาษรองขนมไว้ในชุดที่สวมใส่อยู่ แล้วจึงรอรับโคอิชะจากผู้ชงชา ต่อเมื่อดื่มแล้วเสร็จจึงรอรับอูซูชะเพื่อดื่มต่ออีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการรอรับชาทั้งสองครั้งก็ขึ้นอยู่กับอาณัติของผู้ชงชาอีกเช่นกัน

และไม่เพียงแต่ความละเมียดละไมในวัตรปฏิบัติตามที่ได้กล่าวไปแล้วเท่านั้น ในส่วนของการดื่มชาก็ยังมีข้อควรปฏิบัติที่น่าสนใจ โดยสำหรับการดื่มอูซูชะนั้นมีขั้นตอนที่พึงกระทำ คือ ผู้ดื่มชาต้องรับถ้วยชาด้วยมือขวาแล้วจึงนำมันวางบนฝ่ามือซ้าย พร้อมทั้งโค้งขอบคุณผู้ชงชาแล้วกล่าวคำว่า “โชได อิตาชิมาซุ” (chodai itashimasu) ซึ่งมีความหมายว่า “กระผม/ดิฉันมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้มีโอกาสดื่มชาที่คุณเตรียม”

จากนั้นก่อนที่จะดื่มชา ผู้ดื่มชาจะต้องหมุนถ้วยชาบนฝ่ามือตามเข็มนาฬิกา 1-2 ครั้ง เพื่อไม่ให้ด้านหน้าของถ้วยชาหันหน้าเข้าหาตัวเอง โดยในช่วงนี้ ผู้ดื่มชาจักได้มีโอกาสพิจารณาถึงความงดงามของถ้วยชาด้วย และเมื่อเสร็จสิ้นขั้นตอนเหล่านี้ ผู้ดื่มชาจึงเริ่มต้นจิบชาทีละน้อย รวมประมาณ $3\frac{1}{2}$ ครั้ง ซึ่งการจิบครั้งสุดท้ายจักต้องสิ้นสุดการดื่มด้วยการซดชาที่เหลือทั้งหมดให้มีเสียงดัง

ภายหลังจากดื่มเรียบร้อยแล้ว ผู้ดื่มชาจะต้องเช็ดขอบถ้วยด้วยนิ้วโป้งและนิ้วชี้จากทางด้านซ้ายไปด้านขวา แล้วใช้กระดาษรองของหวานที่เหน็บไว้มาทำความสะอาดนิ้วอีกครั้ง จากนั้นจึงหมุนถ้วยชาบนฝ่ามือทวนเข็มนาฬิกาจนกระทั่งด้านหน้าของถ้วยหันหน้าเข้าหาตัวเอง แล้วจึงวางถ้วยชาลงบนผืนเสื่อโดยให้ข้อศอกอยู่เหนือเข่า และหันด้านหน้าของถ้วยเข้าสู่ด้านหน้าของผู้ชงชา ต่อเมื่อโค้งกล่าวชื่นชมรสชาติของชาต่อผู้ชงชา จึงถือว่าเป็นการสิ้นสุดขั้นตอนของการดื่มชา

สำหรับการดื่มโคอิชะ มีขั้นตอนการปฏิบัติที่เหมือนกับการดื่มอูซูชะเกือบทุกประการ เว้นเพียงแต่ว่า ในระหว่างการส่งถ้วยโคอิชะให้ผู้มาเยือนถัดไปนั้น ผู้ดื่มชาจะต้องส่งไปทางซ้ายมือของตนเองเสมอ โดยต้องวางถ้วยชาที่ดื่มเรียบร้อยแล้วไว้กึ่งกลางระหว่างตนเองและผู้ดื่มชารายต่อไป จากนั้นจึงโค้งกล่าวคำว่า “โอซาคินิ โชได อิตาชิมาซุ” (Osakini chodai itashimasu) ซึ่งหมายความว่า

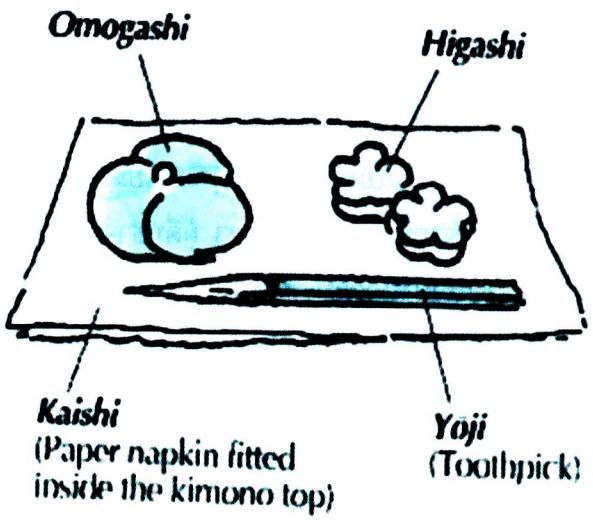

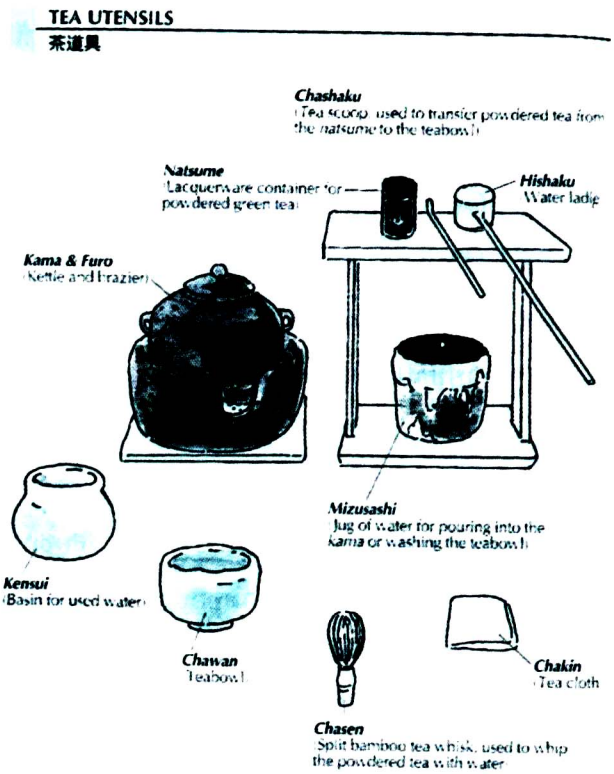

เครื่องใช้และขนมในพิธีชงชาแบบดั้งเดิมสืบสานและดำรงอยู่มานานหลายร้อยปี อย่างไรก็ดี พิธีชงชามิได้มีข้อกำหนดที่เข้มงวดเกินกว่าความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย โดยในปัจจุบัน ผู้เข้าร่วมพิธีสามารถสวมใส่เครื่องแต่งกายสมัยใหม่ เครื่องอุปกรณ์ต่างๆอาจใช้ที่เป็นสแตนเลสหรือวัสดุอื่นๆ หรือแม้กระทั่งของหวานอาจเป็นช็อคโกแลตก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทัศนะของผู้ชงชาว่าสิ่งเหล่านั้นมีความเหมาะสมกับกาลเทศะหรือไม่

"ขออภัยที่กระผม/ดิฉันดื่มชาก่อนคุณ"

หากจะถามว่าอะไรคือเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของพิธีชงชา วิสัชนาของปัญหานี้คงยากที่จะจำเพาะเจาะจง ทั้งนี้เพราะพิธีชงชาไม่ได้มีเป้าหมายที่สามารถบ่งชี้ได้อย่างแน่ชัด หรืออาจกล่าวได้ว่าวัตถุประสงค์ของพิธีชงชาแปรเปลี่ยนตามทัศนะของผู้ร่วมพิธี อย่างไรก็ดี หากจะถามว่าอะไรคือหลักการที่สำคัญของพิธีชงชา วิสัชนาของปัญหานี้คงไม่เกินไปจากคำว่า "อิจิโงะ อิชิเอะ" หรือ บุพเพสันนิวาส ซึ่งหมายความว่า พิธีแต่ละครั้งสามารถเกิดขึ้นได้เพียงครั้งเดียว ดังนั้นผู้ร่วมพิธีแต่ละคนจักต้องร่วมพิธีด้วยจิตที่แน่วแน่และปฏิบัติทุกขั้นตอนอย่างพิถีพิถันที่สุด

เซน โนะ ริเคียว ได้คิดค้นกฎแห่งไมตรีจิต 4 ประการเพื่อเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ชงชาและผู้ดื่มชา รวมไปถึงความสงบ สวยงาม เรียบง่ายของห้องชงชาและสวน ตลอดจนคำแนะนำ 7 ประการสำหรับการสร้างทัศนคติในการชงชาแก่ผู้ชงชาว่า "ชงชาด้วยความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อจิตวิญญาณของผู้ดื่ม ตระเตรียมถ่านเพื่อให้ความร้อนของน้ำเป็นไปอย่างเหมาะสมที่สุด สร้างบรรยากาศให้ผู้ดื่มรู้สึกอบอุ่นทั้งที่อยู่ในฤดูหนาวและรู้สึกสบายเมื่ออยู่ในฤดูร้อน จัดเตรียมประดับดอกไม้ให้เหมือนดอกไม้ป่าที่เกิดตามธรรมชาติ ชงชาอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ตระเตรียมเพื่อวันที่มีฝนแม้ว่าจะเป็นวันฟ้าใสก็ตาม และให้ความสนใจกับผู้ดื่มทุกคน" ซึ่งนี่อาจเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีความชัดเจนมากที่สุดสำหรับพิธีชงชา

●●● ●●● ●●●

Japan Watch Project

ขอเพิ่มเติมแหล่งที่มาของข้อมูลในหน้า 32 ดังข้อความต่อไปนี้

ข้อมูลจาก

http://web-japan.org/factsheet/tea.html

Experiencing Japanese Culture an activity and Q-A approach . Tokyo : KEK . 1989

Japan as it is . Tokyo : Gakken . 1990 . p.255

Japan at a glance updated . Tokyo : Kodansha . 2001 . p.90-93

Talking about Japan updated Q&A . Tokyo : Kodansha . 2000 . p.235-236

J-Festival

วันหยุดแบบไหน
ที่มีในประเทศญี่ปุ่น???

เทศกาลประเพณีใด
ที่ชาวญี่ปุ่นยึดถือ
ปฏิบัติกันมาช้านาน???

คุณสามารถสัมผัส
วัฒนธรรมประเพณี
อันน่าสนใจของประเทศ
แห่ง "อาทิตย์อุทัย"
ได้ที่นี่!!!

*แปลและเรียบเรียงโดย สุรเดช คล้องมงคล**

ในฉบับที่ผ่านมา เราได้นำเสนอวัฒนธรรมประเพณีที่น่าสนใจของประเทศญี่ปุ่นในไตรมาสที่สามของปีไปแล้ว เชื่อว่าบทความนั้นคงสามารถทำให้ผู้อ่านได้รู้จักประเทศญี่ปุ่นในแง่มุมที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ฉบับนี้ทางกองบรรณาธิการ จดหมายข่าวโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น จึงขอนำเสนอเรื่องราววัฒนธรรมประเพณีที่น่าสนใจของญี่ปุ่นในไตรมาสที่สี่ของปีแก่ผู้อ่านทุกท่าน ขอเชิญอ่านได้เลยครับ...

โมมิจิ (Momiji)

ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ตั้งอยู่ในเขตอากาศอบอุ่นทางซีกโลกเหนือ ด้วยเหตุนี้ญี่ปุ่นจึงมีพันธุ์พืชผลัดใบที่หลากหลาย เช่น เมเปิ้ล ไอวี่ มะกอกภูเขา ฯลฯ และทุกปีเมื่อถึงฤดูใบไม้ร่วงที่อุณหภูมิเริ่มลดลงต่ำกว่า 10 องศาเซลเซียส ใบของพืชพันธุ์เหล่านั้นก็จะเปลี่ยนสีสันจากเขียวขจีเป็นสีแดงชาดตระการหรือเหลืองทองสุกใส ชาวญี่ปุ่นจึงเรียกปรากฏการณ์เช่นนี้ว่า "โมมิจิ" (Momiji) หรือ สีสันแห่งฤดูใบไม้ร่วง (Autumn Foliage)

ในขณะที่ในช่วงฤดูใบไม้ผลิ ชาวญี่ปุ่นจะได้มีโอกาสชื่นชมความงามของธรรมชาติในเทศกาลชมดอกซากุระ ในช่วงฤดูใบไม้ร่วง ผืนทะเลใบไม้สีแดงฉานและประกายระยับสีเหลืองทองก็เป็นเสน่ห์ยั่วยวนให้ชาวญี่ปุ่นไม่อาจเดียวดายอยู่ในเคหสถานได้เฉกเช่นในฤดูใบไม้ผลิ นี่เองจึงเป็นที่มาของ "โมมิจิ-การิ" (momiji-gari) หรือ เทศกาลชมสีสันแห่งฤดูใบไม้ร่วง

---

*ผู้ช่วยวิจัยประจำโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น

โดยในเดือนพฤศจิกายน ถือเป็นช่วงเวลาที่ดีที่สุดสำหรับการชมความงามของสีสันแห่งฤดูใบไม้ร่วง และความงามเหล่านั้นจักยิ่งทวีความน่าตื่นตาตื่นใจยิ่งขึ้น หากได้ยลผืนผ้ายักษ์สีตระการที่ห่มปกคลุมทิวเขาสูงท่ามกลางแสงแดดทอประกายและอากาศที่เย็นสบาย สำหรับชาวญี่ปุ่นแล้ว พืชที่มีใบสีแดงที่สวยที่สุด คือ เมเปิ้ล ในขณะที่ แปะก๊วย (Gingko) ก็สวยงามหยดย้อยด้วยสีเหลืองเข้มยั่วยวนตา

เทศกาลแห่งการชื่นชมความงามอันน่าตื่นตาตื่นใจของธรรมชาตินี้มีที่มาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล ดังจะเห็นได้จากบทกวีต่างๆมากมายที่ได้ถูกรจนาถึงบรรยากาศที่สวยงาม และในปัจจุบัน ชาวญี่ปุ่นก็ยังคงใจจดใจจ่อกับความสวยงามแห่งสีสันของฤดูใบไม้ผลิ เมื่อประกอบกับภูมิอากาศในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายนนั้นไม่ร้อนหรือหนาวจนเกินไป ภูเขาแสนสวยที่ปกคลุมด้วยใบไม้สวยก็รอให้ยล ในขณะที่ภูเขาหิมะขาวโพลนก็เยี่ยมยอดต่อการเล่นสกี ชาวญี่ปุ่นจึงมักใช้ช่วงเวลานี้ในการพักผ่อนกับครอบครัวตามสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ อาจกล่าวได้ว่าการออกมาสังสรรค์ท่ามกลางบรรยากาศที่สวยงามเป็นการพักผ่อนที่ตรึงตราตรึงใจภายใต้ร่มเงาแห่งสีสันที่พริ้วไหวของธรรมชาติอีกครั้งในรอบปี และนี่ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ยืนยันถึงความรักในความสวยงามของธรรมชาติของชาวญี่ปุ่น

สำหรับพื้นที่ยอดนิยมในการชมสีสันแห่งฤดูใบไม้ร่วง ได้แก่ นิคโกะ (Nikko) ในจังหวัดโทชิงิ (Tochigi), ฮาโคเนะ (Hakone) ในจังหวัดคานางาวะ (Kanagawa), ทาคาโอะ (Takao) และอาราชิยามะ (Arashiyama) ในจังหวัดเกียวโต (Kyoto) ฯลฯ นอกจากนี้ เทศกาลการชมความงามของสีสันแห่งฤดูใบไม้ร่วงก็ได้ถูกจัดขึ้นทั่วประเทศ ไม่ว่าจะเป็นที่ ศาลเจ้าทานซัน (Tanzan) ในจังหวัดนาระ (Nara) ซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่อาคารที่มีสถาปัตยกรรมอันโดดเด่นด้วยหลังคา สีแสด รวมไปถึงเจดีย์ไม้สูง 13 ชั้น ซึ่งสิ่งก่อสร้างเหล่านี้คือความสวยงามที่สอดรับลงตัวกับสีแดงชาดของธรรมชาติ โดยที่นี่มีการจัดเทศกาลตลอดเดือนตุลาคมและพฤศจิกายน หรือ อาราชิยามะ (Arashiyama) ในจังหวัดเกียวโต (Kyoto) ซึ่งจะมีการปล่อยเรือที่ถูกออกแบบอย่างพิถีพิถันและบรรจงสร้างด้วยความประณีตสู่แม่น้ำโออิ (Oi) ประกอบกับการฟ้อนรำพื้นบ้าน คลอด้วยเสียงเพลงบรรเลงจากเครื่องดนตรีพื้นบ้าน คือ โคโตะ (Koto) และชาคูฮาชิ (Shakuhachi) เป็นต้น

และไม่เพียงความสุขใจจากการชมความงามของธรรมชาติในช่วงเดือนนี้เท่านั้น แต่ชาวญี่ปุ่นยังจะได้มีโอกาสอิ่มเอมเปรมปรีดิ์กับพืชพันธุ์ต่างๆ ที่ผลิดอกออกผลในช่วงนี้ด้วย ไม่ว่าจะเป็น องุ่น ส้มจีน (tangerine) ลูกแพร์ เกาลัด มันฝรั่ง หรือแม้กระทั่งเห็ดมัตสึตาเกะ (matsutake) ซึ่งเป็นเห็ดหายากชนิดหนึ่ง ต่อมาในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายน เมื่อลมเย็นเริ่มโชยพัด ใบไม้ที่สวยงามเริ่มหลุดร่วง ช่วงเวลาแห่งสีสันก็ถึงคราวสิ้นสุด ซึ่งนั่นเป็นสัญญาณเตือนว่าเหมันตฤดูที่หนาวเหน็บจะได้กลับมาเยือนอีกครั้ง

ชิจิ-โก-ซาน (Shichi-go-san)

"ชิจิ-โก-ซาน" ซึ่งตรงกับวันที่ 15 พฤศจิกายนของทุกปี เป็นวันที่ชาวญี่ปุ่นจะร่วมกันอ้อนวอนภาวนาให้เด็กเล็กมีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง โดยตามความหมายของตัวอักษรแล้ว ชิจิ-โก-ซาน หมายถึง 7-5-3 อย่างไรก็ดีโดยนัยของประเพณีแล้ว ชิจิ-โก-ซาน คือ เทศกาลที่ผู้ปกครองของครอบครัวที่มีเด็กชาย/เด็กหญิงวัย 3 ขวบ เด็กชายวัย 5 ขวบและเด็กหญิงวัย 7 ขวบ เป็น

สมาชิกต้องพาเด็กที่มีอายุในข่ายดังกล่าวไปกราบไหว้ศาลเจ้าชินโต

ภายหลังจากการเซ่นไหว้แล้ว ผู้ปกครองของเด็กจะซื้อ "จิโตเซะ-อาเมะ" (Chitose-ame) หรือลูกกวาดอายุมั่นขวัญยืนให้แก่บุตรหลานของพวกเขา โดยลูกกวาดรูปร่างเรียวยาวสีแดงและสีขาวเหล่านี้จะถูกบรรจุอยู่ในถุงที่มีภาพของนกกะเรียนและเต่า ซึ่งเป็นสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ของการมีชีวิตที่ยืนยาว อันสอดคล้องกับคำว่าจิโตเซะ ที่มีความหมายตามตัวอักษรว่าพันปี รวมความแล้วลูกกวาดและถุงจึงเป็นเครื่องสื่อให้เห็นถึงความปรารถนาของผู้ปกครองที่ต้องการเห็นบุตรหลานของตนเองมีอายุมั่นขวัญยืน เจริญรุ่งเรืองและมั่งคั่ง

หากย้อนไปในอดีต ประเพณีนี้มีต้นกำเนิดมาจากธรรมเนียมของครอบครัวของชนชั้นสูงหรือตระกูลซามูไรที่มักถือปฏิบัติต่อเด็กด้วยการโกนผมของทารกทุกคน จนกระทั่งพวกเขาอายุ 3 ปีจึงหยุดโกนและปล่อยให้ผมขึ้นตามธรรมชาติ หรือการแต่งกายเด็กชายวัย 5 ปีด้วย "ฮากามะ" เป็นครั้งแรก หรือการเลิกใส่สึเคฮิโมะ (Tsukehimo) ซึ่งเป็นชุดกิโมโนของเด็ก รวมทั้งการใช้ "โอบิ" ในการแต่งกาย (Obi-naoshi) เป็นครั้งแรกสำหรับเด็กหญิงเมื่ออายุ 7 ปี ซึ่งต่อมาประเพณีนี้ได้แพร่หลายสู่ชนทุกชั้นในสังคมมากขึ้นในสมัยเอโดะ (1603-1868) ด้วยการเผยแพร่ของนักบวชชินโต

เทศกาลชิจิ-โก-ซาน คือ วันที่เด็กน้อยชาวญี่ปุ่นจะได้สวมใส่ กิโมโน (Kimono) เสื้อคลุมฮาโอริ (Haori) และกางเกงฮากามะ (Hakama) เป็นครั้งแรก

ภายหลังในสมัยเมจิ องค์จักรพรรดิได้มีพระราชดำริกำหนดให้ชิจิ-โก-ซาน ตรงกับวันที่ 15 พฤศจิกายนของทุกปี เนื่องจากเชื่อกันว่าเป็นวันที่เป็นศุภมงคลสมัยที่สุดในรอบปีตามปฏิทินญี่ปุ่น ซึ่งการกำหนดดังกล่าวยังคงใช้มาจนกระทั่งทุกวันนี้ อย่างไรก็ดี ในปัจจุบัน วันดังกล่าวมิได้ถูกกำหนดให้เป็นวันหยุดราชการ ครอบครัวชาวญี่ปุ่นที่ยังคงยึดถือในธรรมเนียมดังกล่าวจึงนิยมเดินทางไปเยือนศาลเจ้าชินโตในช่วงวันหยุดก่อนหรือหลังวันที่ 15 พฤศจิกายนแทน

สำหรับสถานที่ยอดนิยมในเทศกาลชิจิ-โก-ซานที่ตั้งอยู่ในกรุงโตเกียว คือ ศาลเจ้าฮิเอะแห่งอาคาซากะ (Hie Shrine in Akasaka) ซึ่งได้รับความนิยมมาตั้งแต่สมัยเอโดะ ตราบจนกระทั่งปัจจุบันนี้ก็ยังมีครอบครัวชาวญี่ปุ่นไปเยือนศาลเจ้าแห่งนี้ไม่น้อยกว่า 2,000 ครอบครัวในแต่ละปี

อาจกล่าวได้ว่า ชิจิ-โก-ซาน เป็นวันที่เด็กหญิงจะได้สวมใส่กิโมโน (Kimono) ขณะที่เด็กชายจะสวมใส่เสื้อคลุมฮาโอริ (Haori) และกางเกงฮากามะ (Hakama) เป็นครั้งแรก อย่างไรก็ดี วัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปในปัจจุบัน ทำให้เด็กๆเริ่มแต่งกายตามรูปแบบตะวันตกมากขึ้น

②

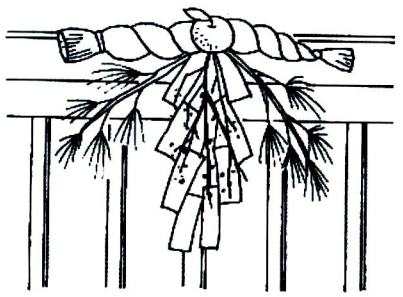

③

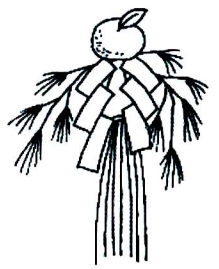

④

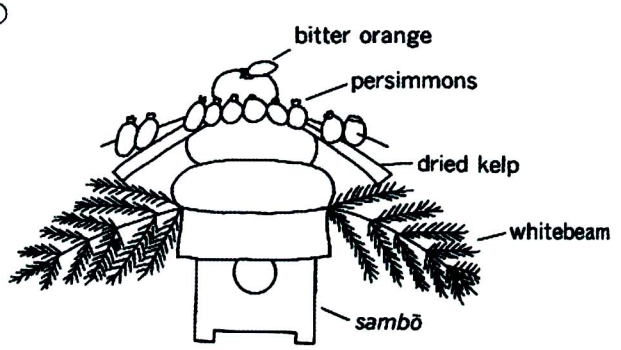

Kadomatsu (1), Shimekazari (2-3),Kagami mochi (4) (คาโดมัตสึ ชิเมคาซาริและคางามิ โมจิ) คือ 3 สิ่งที่ขาดไปไม่ได้สำหรับการประดับประดาตกแต่งบ้านเพื่อต้อนรับเทศกาลปีใหม่ของชาวญี่ปุ่น

การนับถอยหลังสู่ปีใหม่

(Ushering in the New Year)

เทศกาลปีใหม่เป็นเทศกาลประจำปีที่มีความสำคัญมากที่สุดสำหรับชาวญี่ปุ่น เนื่องจากพวกเขาเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะได้มาเยือนเคหสถานของพวกเขาในวันขึ้นปีใหม่ ดังนั้น ในช่วงเทศกาลปีใหม่ สถานที่ราชการ หน่วยธุรกิจ บริษัท ห้าง ร้านต่างๆจะปิดทำการทั้งหมด เว้นเพียงแต่ระบบขนส่งมวลชนและการสื่อสารเท่านั้น เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ชาวญี่ปุ่นที่กำลังศึกษาหรือทำงานอยู่ต่างถิ่นจักได้มีโอกาสเดินทางกลับสู่ภูมิลำเนาของพวกเขาเพื่อเฉลิมฉลองเทศกาลวันขึ้นปีใหม่กับครอบครัว เครือญาติและผองเพื่อน นอกจากนี้ ระบบขนส่งมวลชนในเมืองที่ปกติจะหยุดให้บริการในช่วงกลางคืน จักได้เปิดให้บริการตลอด 24 ชั่วโมง ระหว่างวันส่งท้ายปีเก่าและวันขึ้นปีใหม่อีกด้วย

ตามความเชื่อของชาวญี่ปุ่นแล้ว เพื่อเป็นการก้าวสู่ปีใหม่ด้วยความเบิกบานแจ่มใส ครอบครัวชาวญี่ปุ่นจึงมักทำความสะอาดบ้านเรือนของตนเองและเตรียมพร้อมรอรับปีใหม่ในวันโอมิโซกะ (Omisoka) ซึ่งเป็นคำที่ถูกเรียกวันสุดท้ายในรอบปีหรือหมายถึงวันที่ 31 ธันวาคม โดยเด็กๆซึ่งกำลังอยู่ในช่วงปิดภาคเรียนฤดูหนาวก็มักจะช่วยทำงานบ้านเบาๆด้วย อย่างไรก็ดี วันนี้เป็นเพียงวันเดียวในรอบปีที่เด็กๆจะไม่ถูกตำหนิหากนอนตื่นสาย

สำหรับการประดับประดาตกแต่งบ้านนั้นมีสิ่งที่ขาดไปไม่ได้เลยในเทศกาลสำคัญนี้อยู่ 3 สิ่ง คือ "คาโดมัตสึ" (Kadomatsu) หรือเครื่องประดับประตูบ้านที่ทำจากต้นสน ทั้งนี้เนื่องจากคำว่า มัตสึ ในภาษาญี่ปุ่นนั้นหมายถึงคำว่า "รอ" หรือ "ยินดีต้อนรับ" ซึ่งสื่อความหมายว่า เจ้าของบ้านรอคอยการมาเยือนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และยินดีต้อนรับเป็นอย่างยิ่ง

"ชิเมคาซาริ" (Shimekazari) หรือระย้าที่ทำจากฟางประดับบนประตูบ้าน เมื่อปลดออกภายหลังจากผ่านพ้นเทศกาล ชาวญี่ปุ่นจะนำพวกมันไปเผา แล้วนำขี้เถ้าไปผสมน้ำปั้นเป็นก้อนกลมวางไว้หน้าประตูบ้านเพื่อขับไล่ปีศาจร้าย

"คางามิ โมจิ" (Kagami mochi) หรือ โมจิกลม 2 แผ่นวางซ้อนกัน โดยแผ่นล่างจะใหญ่กว่าแผ่นบนเล็กน้อย อันสื่อความหมายถึง บัลลังก์ของพระเจ้าในเทศกาลปีใหม่ ซึ่งชาวญี่ปุ่นเชื่อว่าการเซ่นไหว้ขนมโมจิในช่วงเทศกาลปีใหม่เปรียบเสมือนเป็นการขอพรจากพระเจ้า

โดยปกติแล้ว คางามิ โมจิจะถูกนำมาบริโภคในวันที่ 11 มกราคม โดยชาวญี่ปุ่นจะบิพวกมันออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยด้วยมือ เนื่องจากตามความเชื่อแล้ว การแบ่งขนมโมจิด้วยมีดเป็นการสื่อความหมายในทางลบ คล้ายกับการตัดสายสัมพันธ์หรือลางร้าย อีกทั้งภายหลังจากที่โมจิโดนอากาศเย็นแล้ว พวกมันจะค่อนข้างเปราะและปรากฏรอยแตกอยู่บนผิวของมัน ทำให้การบิด้วยมือทำได้ไม่ยาก และสำหรับโมจิที่ถูกแบ่งออกเป็นชิ้นเล็กๆบางส่วนจะถูกนำไปย่างและแต่งรสด้วยซอสถั่วเหลือง หรือนำไปใส่ซุปที่เรียกว่า "โซนิ" (Zoni) เป็นต้น

ในส่วนวัตรปฏิบัติของชาวญี่ปุ่นในช่วงวันหยุดเทศกาลนี้ พวกเขามักจะนั่งพักผ่อนอยู่หน้าจอโทรทัศน์และชมรายการพิเศษเนื่องในวันส่งท้ายปีเก่าตลอดทั้งวัน รวมทั้งรับประทาน "โทชิ-โคชิ โซบะ" (Toshi-koshi Soba) หรือ "ราเมนผ่านพ้นปี" ที่ทำจากข้าวสาลี ด้วยความเชื่อตั้งแต่สมัยเอโดะว่า ชีวิตของคนเราจะสมปรารถนาตราบเท่าที่ต้องการดั่งความยาวของเส้นราเมน

เมื่อถึงเวลาเที่ยงคืนของวันโอมิโซกะ "โจยา โนะ คาเนะ" (Joya no Kane) หรือการเคาะระฆังในวันขึ้นปีใหม่ก็จะได้เริ่มขึ้น โดยระฆังขนาดใหญ่ของวัดในพระพุทธศาสนาจะถูกเคาะดังกังวานเป็นจำนวน 108 ครั้ง ซึ่งธรรมเนียมการปฏิบัตินี้มาจากความเชื่อที่ว่า มนุษย์เราต้องชดใช้กรรมบนโลก 108 ชาติ จึงจะสามารถรู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรมเช่นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ การเคาะระฆังแต่ละครั้งจึงเป็นการแทนความหมายถึงการชดใช้กรรมหนึ่งชาติ รวมทั้งสื่อถึงการปลดปล่อยตนเองจากความชั่วร้ายและนำชีวิตไปสู่หนทางที่ดีกว่าในปีใหม่

สำหรับการเคาะระฆังแต่ละครั้งนั้นต้องรอให้เสียงกังวานของครั้งก่อนหน้าเงียบลงก่อน จึงจะสามารถเคาะครั้งต่อไปได้ ด้วยเหตุนี้ การเคาะระฆังในวันปีใหม่จึงจำเป็นต้องใช้แรงกายและจิตศรัทธามหาศาล รวมทั้งยังกินเวลานานนับชั่วโมงอีกด้วย อย่างไรก็ดี การเคาะระฆังในบางพื้นที่ โดยเฉพาะระฆังของวัดที่มีชื่อเสียง จะได้รับการถ่ายทอดสดทั้งทางโทรทัศน์และวิทยุ ชาวญี่ปุ่นเป็นจำนวนมากจึงสามารถเฉลิมฉลองเทศกาลปีใหม่ด้วยการนั่งฟังเสียงกังวานที่นุ่มนวลรับวันขึ้นปีใหม่ ระลึกถึงสิ่งต่างๆในรอบปีที่ผ่านมา และตั้งจิตแน่วแน่ที่จะทำสิ่งใดในปีใหม่อยู่กับบ้านได้

ในทัศนะของชาวญี่ปุ่นแล้ว รุ่งอรุณของวันปีใหม่นั้นพิเศษกว่ารุ่งอรุณของวันปกติทั่วไปเสมอ อีกทั้ง "โอโชกัตสึ" (Oshogatsu) หรือช่วงเวลาสามวันแรกของปี ถือได้ว่าเป็นช่วงวันหยุดที่ยิ่งใหญ่ที่สุดสำหรับชาวญี่ปุ่นเลยทีเดียว ซึ่งในช่วงนี้พวกเขาจะได้แห่แหนกันไปเซ่นไหว้สักการะวัดและ

ศาลเจ้าต่างๆเพื่อขอพรให้มีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง รวมทั้งมีปีใหม่ที่เจริญรุ่งเรือง สำหรับการไปสักการะศาลเจ้าชินโตซึ่งเรียกว่า "ฮัตสึ-โมเดะ" (Hatsu-mode) นั้นเคยมีความหมายถึงการไปเยือนศาลเจ้าก่อนรุ่งอรุณและสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยามรุ่งสาง อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันสามารถอนุโลมให้การไปเยือนก่อนวันที่ 7 มกราคม ยังคงถือว่าเป็น ฮัตสึ-โมเดะ ด้วย

แม้ญี่ปุ่นจะเป็นชาติที่มีความเจริญอย่างยิ่ง แต่การรับประทานราเมนผ่านพ้นปี การเคาะระฆังในวันขึ้นปีใหม่และการสักการะวัดและศาลเจ้าต่างๆ ในช่วงรุ่งสางของเทศกาลปีใหม่ดังที่เห็นในภาพ ก็เป็นความเชื่อตามขนบธรรมเนียมดั้งเดิมที่ชาวญี่ปุ่นยังคงถือปฏิบัติไม่เสื่อมคลาย

Japan Watch Project

ข้อมูลจาก

http://web-japan.org/kidsweb.html

Experiencing Japanese Culture an activity and Q-A approach . Tokyo : KEK . 1989

Japan as it is . Tokyo : Gakken . 1990

J-Culture

*แปลและเรียบเรียงโดย สุรเดช คล้องมงคล**

เทศกาลปีใหม่ถือเป็นเทศกาลที่มีความพิเศษอย่างยิ่งสำหรับชาวญี่ปุ่น ซึ่งความสำคัญอาจเทียบได้กับวันคริสต์มาสของคริสต์ศาสนิกชนเลยทีเดียว สำหรับในช่วงเทศกาลนี้เมื่อในอดีต ชาวญี่ปุ่นจะมีประเพณีที่จักต้องเดินทางไปเยี่ยมเครือญาติ ผู้มีพระคุณและเพื่อนบ้านในช่วงหลายวันแรกของปีใหม่ อาจกล่าวได้ว่าเป็นธรรมเนียมที่สำคัญมากสำหรับชาวญี่ปุ่นที่จักต้องแสดงถึงไมตรีจิตอันดีต่อบุคคลเหล่านั้น

อย่างไรก็ดี ในสมัยเมจิ ภายหลังจากที่กิจการไปรษณีย์ได้เริ่มเปิดดำเนินการ ชาวญี่ปุ่นจึงได้เริ่มส่งบัตรอวยพรเพื่อแสดงความเคารพและส่งความปรารถนาดีแทนการเดินทาง และเนื่องจากความนิยมในการส่งบัตรอวยพรเนื่องในเทศกาลวันขึ้นปีใหม่ กรมไปรษณีย์จึงได้ริเริ่มแนวคิดที่จะจัดส่งบัตรอวยพรทั้งหมดไปยังสถานที่ใดก็ตามภายในวันที่ 1 มกราคม หากผู้ส่งได้ทำการส่งภายในวันที่ 20 ธันวาคม ซึ่งเป็นที่มาของ “เนนงาโจ” (Nengajo)

จากข้อมูลของกระทรวงไปรษณีย์และโทรคมนาคม (Ministry of Posts and Telecommunications) ในปัจจุบัน กรมไปรษณีย์ต้องจัดพิมพ์บัตรอวยพรเสี่ยงโชคในแต่ละปีกว่า 4,000,000,000 ใบ หรือสามารถเฉลี่ยได้ว่าชาวญี่ปุ่นแต่ละคนจะส่งบัตรอวยพรประมาณ 33 ใบต่อปีเลยทีเดียว ซึ่งยอดการส่งบัตรอวยพรที่สูงลิบนี้อาจเป็นเรื่องที่น่าประหลาดใจสำหรับชาวต่างชาติ แต่ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นว่าเทศกาลปีใหม่ สำหรับชาวญี่ปุ่นก็เปรียบได้กับเทศกาลคริสต์มาสของคริสต์ศาสนิกชน อีกทั้งชาวญี่ปุ่นไม่นิยมส่งบัตรอวยพรเนื่องในเทศกาลอื่นๆ รวมทั้งในโอกาสวันคล้ายวันเกิด แต่พวกเขานิยมส่งก็แต่เนนงาโจหรือบัตรอวยพรที่จัดส่งถึงผู้รับในวันขึ้นปีใหม่เท่านั้น

นอกจากนี้ สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้เนนงาโจได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นก็เนื่องจากแนวคิดการออกบัตรอวยพรเสี่ยงโชค (Postcards carrying lottery numbers) ซึ่งได้ถูกนำออกวางจำหน่ายเป็นครั้งแรกเมื่อปี 1949 โดยมีโอกาสในการถูกรางวัลเป็นเครื่องจูงใจจนส่งผลให้เนนงาโจได้รับความนิมเพิ่มขึ้นอย่างมโหฬารนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

สำหรับข้อความที่ชาวญี่ปุ่นนิยมเขียนในเนนงาโจนอกจากคำอวยพรมาตรฐาน เช่น “อาเคมาชิเตะ โอเมเดโตะ โงไซมาซุ” (Akemashite omedeto gozaimasu) ซึ่งมีความหมายว่าสุขสันต์วันปีใหม่แล้ว ชาวญี่ปุ่นยังนิยมเขียนข้อความบรรยายถึงสิ่งที่พวกเขาได้กระทำในช่วงปีที่ผ่านมา รวมไปถึงเขียนถึงความปรารถนาของพวกเขาในปีใหม่ นอกจากนี้พวกเขายังชมชอบการตกแต่งบัตรด้วยสีสันและลูกเล่นต่างๆนานา รวมไปถึงการใช้คอมพิเตอร์กราฟฟิคช่วยในการออกแบบอีกด้วย โดยภาพที่เป็นที่นิยมมากที่สุดในการเขียนเนนงาโจก็มีหลากหลายแบบ เช่น อาทิตย์อุทัยเหนือยอดเขาฟูจิในวันขึ้นปีใหม่ “คาโดมัตสึ” (Kadomatsu) ว่าว ดอกท้อ หรือแม้กระทั่งรูป 12 นักษัตรซึ่งเป็นคติความเชื่อของชาวจีนเป็นต้น

●●● ●●● ●●●

Japan Watch Project

*ผู้ช่วยวิจัยประจำโครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น

ข้อมูลจาก

http://web-japan.org/kidsweb.html

เจ้าของ : โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น (สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย)
บรรณาธิการ : นายสุรเดช คล้องมงคล
ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ : ผศ.ดร.ศิริพร วัชชวัลคุ
กองบรรณาธิการ : นายเอกสิทธิ์ หนุนภักดี, นางสาวสุวรรณี เนียมใย
สถานที่ติดต่อ : ชุดโครงการ "สันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น" คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 2 ถนนพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200 โทรศัพท์ : 0-2613-2315 โทรสาร : 0-2221-2422
E-mail : mirtu06@yahoo.com
พิมพ์ที่ : บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด 70 ถนนราชบพิธ เขตพระนคร กรุงเทพฯ Thailand 10200
0-2221-9781, 0-2222-5555 E-mail : borpitt@asianet.co.th